

Lofrede op Hermanus Boerhaave

Jacob Lodewijk Kesteloot, Kierdorff,
Willem Bilderdijk

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

LOFREDE

OP

HERMANUS BOERHAAVE,

DOOR

J. L. KESTELOOT,

Aan wien de uitgeloofde gouden eerepenning door de Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen, te Amsterdam, is toegekend.

TWEEDE VERBETERDE UITGAAF.

TE LEIDEN,
BIJ D. DU MORTIER EN ZOON.
1825.

SIMPLEX SIGILLUM VERI

H Boerhaave

Kierdorff Lith.

LOFREDE

OP

HERMANUS BOERHAAVE,

DOOR

J. L. KESTELOOT;

AAN WIEN DE UITGELOOFDE GOUDEN EEREPENNING DOOR DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VAN FRAAIJE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, TE AMSTERDAM, IS TOEGEKEND.

TWEEDE EN VERBETERDE UITGAAF.

TE LEIDEN,
BIJ D. DU MORTIER EN ZOON.
1825.

... Me hæc solatur et sustentat, cogitatio; talis viri (BOERHAAVII) laudibus nec accedere quicquam, nec decedere, quo tandem cumque pacto Ei fuerit parentatum. A. SCHULTENS.

Orat. in obitum Boerhaavii.

En réunissant les traits dispersés dans cet éloge, j'ignore dans quels termes je pourrais exprimer l'idée que je me forme de ce grand homme. Il fut savant, sans orgueil; humble dans le sentiment de ses faiblesses; et utile à tout le monde par l'usage qu'il fit de ses connaissances. Si donc sa patrie a consacré ses cendres, par des larmes publiques, ne doutons pas que la postérité n'immortalise sa mémoire par ses éloges, et par son ardeur à profiter d'un si parfait modèle :

.... *De tam magno restat....*
Nescio quid, parvam quod non bene compleat urnam,
At vivit, totum quae gloria compleat orbem. OVID.

MATTIJ, *Essai sur le caractère du grand médecin* H. Boerhaave, *Cologne*, 1747.

NA DE LEZING DER LOFREDE

OP DEN GROOTEN

BOERHAVE.

Wie is 't, wiens lof, wiens eer, den ongelijkbren man
Die Neêrlands luister is, vereeren, recht doen kan?
Geen dichterlijke vlucht op uitgeslagen vlerken
Vermag dit. LOOTS, sta af, blijf in uw eigen perken!
Uw toon, hoe hoog gestemd, vernedert. Neen, verstom!
't Is schennis die gij pleegt aan 't Godlijkst heiligdom.
Dien koomt het voorrecht toe, om BOERHAVE aftemalen,
Die ware kennis toont voor dichtren idealen.
Hem schetse een voedsterling die uit zijn leerschool sproot,
Die prooi aan prooi (als hij) ontweldigde aan den dood,
Zijn kunden, oordeel, geest, en moed, en hemelgaven
Waardeeren, volgen kan, en door zich zelven staven!
Gij kunt het, KESTELOOT, die met hem evenaart,
Uw Lofrede is haar Held, de Held uw rede, waard.

BILDERDIJK.

Ex tempore
18 $\frac{2}{12}$ 25.

VOORBERIGT

Der Uitgevers wegens deze tweede druk.

TWEE beweegredenen nopen ons voornamelijk om de Lofrede op H. BOERHAAVE, door Prof[r] KESTELOOT, in een' tweeden druk te doen verschijnen: éérstelijk om aan het ons meermalen betoond verlangen te voldoen van diegenen, welke dit stuk, afgescheiden van de andere verhandelingen, in de werken van de maatschappij verzameld, zich wenschten aan te schaffen. Vervolgens, om bij die gelegenheid, eenige misstellingen, drukfeilen, enz. te verbeteren, welke uit hoofde van des schrijvers verwijdering van de drukpers in de eerste uitgaaf waren ingeslopen. Wij meenen dus hier mede aan het lezend publiek, aan de maatschappij van fraaije kunsten, en aan den schrijver geen ondienst gedaan te hebben.

Onaangezien de eervolle bekrooning welke deze Lofrede op H. BOERHAAVE, in gezegde maatschappij heeft mogen te beurt vallen, weten wij, van goederhand, dat dezelve bij voorname geleerden met belangstelling ontvangen is. Wijlen de hoogleeraren TE WATER en BRUGMANS, welke laatste, weleer, eene keurige Lofrede op BOERHAAVE, *als scheikundige beschouwd*, had uitgesproken (1), benevens Prof[r] VAN SWINDEN, lofredenaar van P. NIEUWLAND, en meer andere voorname mannen hebben, over deze bijdrage tot de letterkundige geschiedenis der geneeskunde in ons vaderland, een allergunstigst oordeel uitgebragt.

Wijlen de hoogleeraar CRAS, zoo beroemd door zijn *Elogium* HUGONIS GROOTII, heeft ook van den arbeid van

(1) Zie de aanmerkingen op de Lofrede, bladz. 57.

Prof^r KESTELOOT in het openbaar verslag gegeven. « In » weerwil van hetgeen betrekkelijk het leven en de leer » van BOERHAAVE was in het licht verschenen," schrijft hij, « was aan de nagedachtenis van den grooten man, » nog altijd eene eigentlijke lofrede verschuldigd gebleven. » Wij verheugen ons dat de uitstekende verdiensten van » eenen zoo grooten Nederlander, en wel door een' geleerde » uit Nederland, in een zoo waar, helder en schitterend » licht gesteld zijn, enz. (1)."

De verdienstelijke N. G. VAN KAMPEN verklaart, dat hij, in het ontwerpen der geschiedenis onzer genees- schei- en kruidkunde, gedurende de 18de eeuw het werk van Prof^r KESTELOOT voornamelijk gevolgd heeft (2).

Ook buiten 's lands is de Lofrede op H. BOERHAAVE zeer voordeelig bekend geworden: ingevolge een besluit van zijne koninklijke hoogheid den Erf-prins LODEWYK VAN BEYEREN, is dezelve, op hoogst deszelfs kosten, in het hoogduitsch vertaald, en het marmeren borstbeeld van den grooten leidschen hoogleeraar heeft bij de onsterfelijke geleerden, in de beelden - galerij te Munchen, op bevel van dien doorluchtigen beschermer van alle ware geleerdheid, eene luisterrijke plaats bekomen. Deze berigten zijn ons goedgunstiglijk medegedeeld door den zeer eerwaarden heer D^s R. P. VAN DE KASTEELE, *directeur* van Z. M. kabinet van zeldzaamheden in den Haag.

Dat ook deze uitgave (waarbij wij BOERHAAVE's afbeeldsel, volgens een portret naar het leven, door TROOST in 1737 geschilderd, en waar onder wij 's mans naamteekening, nagevolgd, als *fac simile*, gevoegd hebben); dat deze uitgave als een blijk onzer bestendige vereering van zoo groot een' Nederlander moge strekken, is onze hartelijke wensch. DE UITGEVERS.

LEIDEN den 8sten van Sprokkelmaand 1825.

---

(1) *Konst en Letterbode*, 1819. *N°* 46. *Staatscourant* 30 van Wynmaand.

(2) Beknopte geschiedenis der wetenschappen, etc. 2de deel, bladz. 321 en volgende.

VOORREDE

DER EERSTE UITGAAF.

Het zij mij geoorloofd, bij wijze van voorberigt, den Lezer eenige weinige aanmerkingen mede te deelen, betreffende mijne Lofrede op HERMANUS BOERHAAVE, welke thans, op last der Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen, in het licht verschijnt.

Ofschoon in België opgevoed, is mij de beoefening der Nederlandsche Letterkunde, en voornamelijk de geschiedenis onzer vermaardste mannen, van jongs af, eene hoogst aangename bezigheid geweest; te Leiden naderhand mijne studiën voortzettende, heeft mij de gelegenheid niet ontbroken, mijne verkregene kundigheden in dit geliefkoosde vak, zoo niet zeer ruim uittebreiden, ten minste getrouwelijk bijtehouden, en naar vermogen, te beschaven.

Men duide het mij hier ten goede, wanneer ik ronduit beken, meermalen mij verwonderd te hebben, over de zeer ver gedrevene onverschilligheid onzer Nederlandsche Schrijvers, in het handhaven van dit belangrijk gedeelte onzer Vaderlandsche Letterkunde. Bij voorkomende gelegenheden heb ik dit gevoel niet kunnen onderdrukken: in 1808, namelijk, wanneer alle letteroefening in de algemeene overheersching moest deelen, of er mede bedreigd werd, uitte ik mij in dezer voege: (1)"
« L'étude de l'histoire littéraire offre encore à celui
» qui la cultive, de fréquentes occasions de revenir
» sur le compte des hommes de mérite; elle répare
» les injustices que manquent rarement de commet-
» tre ceux qui se donnent à certaines époques, et
» dans certains endroits, pour juges suprêmes de
» la littérature.

» Je voudrais pouvoir répandre cette vérité en
» Hollande. La nation hollandaise mérite d'être
» mieux connue, sous le rapport de la culture des
» sciences et de la littérature. Sa langue, qu'on ne
» cesse de classer parmi les plus difficiles de l'Eu-
» rope, n'y met pas le plus grand obstacle; il est
» un premier pas à faire, qui conduirait bientôt à
» d'autres; il s'agirait de réunir dans un tableau
» littéraire, les productions marquantes, pour en
» faire ressortir le mérite, en les comparant aux

---

(1) Discours *sur les progrès des Sciences, Lettres et arts; depuis* 1789, *jusqu'à ce jour etc. à la Haye et à Paris* 1809, *in* 8*vo*.

» écrits les plus vantés chez les nations étrangères.
» Un tel ouvrage, rédigé avec précision et méthode,
» par un bon esprit, qui s'éléverait au-dessus
» des intérêts vulgaires des cotteries; un tel ou-
» vrage, en quelque langue qu'il fût écrit, aurait
» droit d'intéresser le savant et l'homme de lettres;
» alors la Hollande remplirait, de son côté, une
» tâche que presque toutes les nations de l'Europe
» ont remplie avec plus ou moins de succès, et l'in-
» ventaire de ses richesses littéraires, s'il m'est per-
» mis de m'exprimer ainsi, confondrait, une fois
» pour toutes, ces écrivains superficiels qui jugeant
» de tout avec une égale suffisance, prennent une
» sage lenteur pour la stérilité, et très-souvent la
» modestie pour la faiblesse et l'ineptie; aucun pays,
» eu égard à sa population, et à l'étendue de son
» territoire, ne peut se vanter d'avoir produit un
» plus grand nombre d'hommes célèbres dans pres-
» que tous les genres de connaissances."

Eenigen tijd daarna drukte zich een beroemd Hoogleeraar in de Nederlandsche Letterkunde, aldus uit:

« Zoo uitgebreid de roem is, welken onze natie
» in alle tijdperken van haar bestaan, van den
» eersten aanvang af, tot op het tegenwoordige
» tijdstip toe, in alle kunsten en wetenschappen
» verworven heeft; zoo gebrekkig zijn tot dus verre
» de geschiedkundige berigten van het leven en den
» arbeid van vele verdienstelijke mannen, welke,
» ter verwerving van dezen roem, het hunne heb-

» ben bijgedragen. Ons ontbreekt tot nog toe niet
» alleen eene algemeene geschiedenis onzer letter-
» kunde; maar ook ten opzigte der bijzondere vak-
» ken hebben wij meestal geene volledige geschie-
» denis, maar slechts hier en daar verstrooide be-
» rigten, en eenige weinige levensbeschrijvingen,
» om den roem, door onze natie in dezelve ver-
» worven, te staven; en de gedachtenis van een
» groot aantal mannen, welke in die vakken met
» vrucht arbeidden, en van welke sommigen zelfs
» verdienen gelijk gesteld te worden met de meest
» beroemde voorgangers, ligt als nog in het duis-
» ter begraven. (1)"

Eer zij dus vooral aan onze Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen! Gereedelijk laat het zich bevroeden, welken krachtigen invloed hare hoogst loffelijke pogingen zullen hebben, om, door het voorstellen van uitgewerkte Lofredenen op beroemde Vaderlandsche mannen, deze gaping in de Nederlandsche Letterkunde aan te vullen; bouwstoffen tot eene algemeene geschiedenis aan te brengen, en alzoo, als het ware, eene nieuwe bron van beschaving en vaderlandsliefde te doen ontspringen.

In weerwil van dit alles zoude het in mij nimmer zijn opgekomen hier in het strijdperk te treden: veelvuldige beweegredenen moesten er mij van

(1) Z. EUTERPE, een tijdschrift tot bevordering van fraaije kunsten en wetenschappen, door de Heeren SIEGENBEEK en KANTELAAR, 1ste stuk. Amsterdam 1810, Bladz. 65, 66.

doen afzien; nogtans eene éénige, en die voor mij gebiedend was, heeft er mij toe aangezet, terwijl de uitkomst zeer gelukkiglijk mijne vurige wenschen heeft vervuld.

Toen namelijk de Lofrede op H. BOERHAAVE, bij herhaling, door bovengenoemde Maatschappij werd voorgesteld, rees ook in mij de gedachte op, welke, eenige jaren vroeger, twee voorname redenaars had aangevuurd, om aan de nagedachtenis van den onsterfelijken HUGO DE GROOT en ERASMUS de verschuldigde hulde toe te brengen. « *Quid!* schreef » de Hoogleeraar CRAS, *si in tanto patriae meae* » *decore et ornamento laudando alienigena re-* » *portet victoriam? Quid! si in praeclari civis* » *Hollandi, in* GROTII *laudandi certamen, ex* » *Hollandis, ex* GROTII *civibus nemo unus qui-* « *dem prodeat?*" Hoe! zoo eens niemand onder de Nederlanders, onder de medeburgers van BOERHAAVE, zich tot den wedstrijd aangordde om der verdiensten van zulk eenen uitmuntenden burger te gedenken (1)?

Ook ik verlangde, (te weten in 1812,) « eenen laatsten blik te werpen op den verleden' roem en op al dat groote en goede, het welk op den Vaderlandschen bodem groeide en dat gezegende land zoo heerlijk opluisterde (2)."

(1) V. Laudatio HUGONIS GROTII, auctore Henrico Constantino Cras. Amst. 1796. 8vo Vergelijkende hiermede,

(2) Lofrede op DESIDERIUS ERASMUS, door R. W. J. VAN PABST TOT BINGERDEN, 1812, in de werken der Maatschappij. 8vo III. Deel.

Indien ik ondertusschen aan de algemeene verwachting al niet heb kunnen voldoen, nu mijn werkje in het licht verschijnt, ligt'er mij zeer veel aan gelegen, dat mijne beoordeelaars de hier aangewezen beweegreden niet geheel en al uit het oog verliezen.

En nu nog een woord over de wijze van bewerking. Het is algemeen aangenomen, dat het schrijven eener goede Lofrede, eene met veele moeijelijkheden verknochte taak is. Over de wijze van dezelve zamen te stellen heerscht nog steeds bij de Letterkundigen eene merkelijke verscheidenheid van begrippen. Hier moest ik vooral, dunkt mij, in het oog houden, dat ik voor gemengde lezers schreef; dat, bij gevolg, de verdiensten van den grooten BOERHAAVE, hier dienden ontwikkeld en voorgedragen te worden, op eene wijze, welke te gelijk bevredigend voor den ingewijden in de geneeskunst, en tevens bevattelijk voor hen was, die daar in 't geheel niet of althans niet dan hoogst oppervlakkig bedreven zijn.

Deze opmerking, bid ik, dat de beoordeelaar insgelijks in het oog houde, en zich alzoo overtuige dat het mij minder bezwaarlijk zoude gevallen zijn onzen waardigen Landgenoot, bij uitsluiting, aan geneeskundigen voor te stellen.

Eenigen schijnen verlangd te hebben, dat ik mij verledigen zoude tegen de voornaamste tegenstrevers der leer van BOERHAAVE te velde te trekken; doch hier moet ik zoo kort als bescheiden op ant-

woorden, dat ik eene Lofrede trachtte te ontwerpen, en geenzins een verweer-of verdedig-schrift.

Le stile est tout l'homme, zeide, zeer te regt, de schrandere BUFFON, en ten aanzien van Prof. BOERHAAVE wordt dit gezegde waarlijk bevestigd; eenigzins zal ik mij vleijen onzen voortreffelijken landgenoot, van dien kant, niet misteekend te hebben, indien men duidelijkheid, juistheid, beknoptheid, met eene zekere deftigheid in den schrijftrant erkent; meer heb ik niet beoogd, in een stuk van wetenschappelijken inhoud, in eene Lofrede op eenen grooten geleerden, die het *simplex sigillum veri* tot zijne Zinspreuk gekozen had.

Voor het overige zal mij iedere gepaste aanmerking van harte welkom zijn; met dankbaarheid zal ik ze mij ten nutte maken. Vitterij ben ik gewoon met onverschilligheid voorbij te zien.

Mogt Leiden, mogten deszelfs Hoogleeraars deze mijne poging als eene geringe blijk mijner levendigste erkentenis aannemen, en de Hoogeschool, aan de welke ik mijne bevordering verpligt ben, mij toestaan, hier met een' harer uitmuntendste voedsterlingen te herhalen.

. . . . . Mijn veld-gebloemt,
Is uit uw tuin, geen vreemden grond, gelezen.
En wie de gift om haar geringheid doemt,
Zij volgt het hart: dit moog haar titel wezen!
De staatzucht pronk' met vuur- of legerkrans,
Met wapenroof en bloedige banieren;

Geen lauwerblaan omhult een rijker glans,
Dan die uw hoofd, 't gehelmde hoofd, versieren.
Mijn hand (o neen) onteert hunn' luister niet,
Haar dorrend loof kan uw laurier niet tooijen;
Doch moog het kruid, dat zij ten offer biedt,
Den drempel van uw heiligdom bestrooijen. (1)

GEND, 1819.

---

(1) BILDERDYK.

LOFREDE

OP

HERMANUS BOERHAAVE.

Wanneer uit het midden van den stoet, die de stoffelijke overblijfsels van eenen grooten man ten grave vergezelt, zich iemand verheft, om de verdiensten des Overledenen in het geheugen der omstaanders terug te roepen, dan vindt zulk een Redenaar al de gemoederen gestemd om aan de dierbare nagedachtenis eene waardige hulde toe te brengen. De statigheid der vergaderplaats, de diepe stilte, welke aldaar heerscht, de zigtbare aandoening van den Spreker zelven — alles in één woord, werkt mede om de harten te roeren, en op dezelve diepen indruk te maken.

Anders is het gelegen met den Schrijver, die zich, op uitnoodiging van een Letterkundig Genootschap, de taak heeft opgelegd, om eene lofrede te schrijven op eenen uitstekenden Geleerden, na dat deszelfs afsterven bijna eene eeuw verstreken is.

Hier is het standpunt veranderd: de in het eerste geval zoo belangwekkende omstandigheden van 's mans gewone leven, hebben nu aanmerkelijk van derzelver gewigt verloren, en de lofrede moet nu voornamelijk een zoo veel mogelijk getrouw tafereel ophangen van den invloed, welken des overledenen genie en kundigheden op de menschelijke kennis gehad hebben, en nog bestendiglijk blijven hebben; 's mans zedelijke verdiensten moeten dit tafereel toelichten, en alzoo moet in den lezer het Goddelijke, 't welk in den mensch woont, op eene treffende wijze worden opgewekt.

Aan weinige geleerden heeft het mogen gebeuren, na verloop van een dusdanig tijdvak, dezen toets door te staan, en met onverminderden glans te prijken. De meesten zijn, door het ebben en vloeden der menschelijke beschaving, als onopgemerkt, in de vergetelheid gezonken; anderen zijn door zekere omstandigheden wederom met luister te voorschijn gekomen, en persen, als het ware, de hulde af, die men hun voor als nog onthouden had.

Onder geen van deze beiden behoort de groote man te worden gerangschikt, wiens lofrede door de Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen is voorgesteld geworden. Hij, die een nieuw licht over de belangrijkste vakken van menschelijke kennis heeft doen opgaan, wiens naam zoo veel heeft toegebragt om zijn Vaderland te verheffen, HERMANUS BOERHAAVE meen ik, heeft nimmermeer opgehouden een voorwerp te zijn van vereerende bewondering bij allen, die den gang der natuurkun-

dige wetenschappen met een wijsgeerig oog beschouwen.

Wanneer er op eene zoo nadrukkelijke wijze aanleiding wordt gegeven om over de verdiensten van onzen voortreffelijken Landgenoot te schrijven, kan die nieuwe eerbewijzing, mijns inziens, niet beter bevorderd worden, dan door eene uitgewerkte toepassing van hetgeen ik boven aanvoerde: de aanwijzing namelijk van den schakel, welken BOERHAAVE's genie gevormd heeft en zal blijven vormen, in de groote keten der menschelijke kundigheden. De juiste plaats te doen opmerken, welke de onsterfelijke man daarin bekleedt, is het doel welk ik mij in dit geschrift heb voorgesteld. Mogten mijne pogingen aan dit verheven oogmerk ten minste eenigsins beantwoorden! De taak, ik beken het, is moeijelijk en gaat misschien de maat mijner krachten verre te boven; echter wil ik aan de inspraak van mijn hart voldoen, en het mijne bijdragen ter vereering van de nagedachtenis eens mans, voor wien mijne geheele ziel van diepen eerbied doordrongen is.

HERMANUS BOERHAAVE werd in den jare 1668 te *Voorhout*, een Dorp nabij de Stad *Leiden*, geboren (1). Steeds het voorwerp der teederste zorgen zijner ouderen, onderscheidde hij zich door blijken van vroegtijdig verstand, bijzondere vatbaarheid voor allerlei onderwijs, en sterke zucht tot oefening van den geest.

Zijn deugdzame vader was zijn eerste leermeester, en in den kring van een aartsvaderlijk

huisgezin, ontving BOERHAAVE de eerste gronden zijner algemeene kundigheden; de liefde tot orde en regelmaat, gepaard met dat over alles heerschend gevoel voor het ware en eenvoudige, aan hetwelk onze groote man, niet minder, in het beoefenen zijner geestvermogens, dan in het vervullen zijner pligten als mensch, altijd is getrouw gebleven.

Toegerust met de beginsels der voorbereidende wetenschappen, uit de echte bronnen der oudheid en algemeene geschiedenis geput, komt BOERHAAVE in geleide zijns eerwaardigen vaders naar *Leiden.* Onder het bestuur van den geleerden WIGAND VAN WIJNSCHOTEN, verkrijgen deze eerste kundigheden haar volkomen beslag, en de jongeling, die onder 's vaders opzigt zoo veel vatbaarheid en doorzigt had doen blijken, overtreft hier al zijne mededingers, en behaalt de heerlijkste en zoetste zegepraal (2).

Welk gunstig vooruitzigt opende zich hier! dan, hoe ras verijdeld! de onverbiddelijke dood randt den steun en leidsman van het aartsvaderlijke huisgezin aan, JACOBUS BOERHAAVE sterft, en donker wordt het verschiet voor weduwe en negen minderjarige weezen.

Zal deze rampvolle slag den jongeling in zijne loopbaan stuiten? Zal hij voor het rijk der wetenschappen nu verloren zijn? Neen, zijn ijver krijgt een' nieuwen spoorslag, de tegenspoed veredelt zijne gevoelens: vurig verlangt hij de toeverlaat zijner hulpbehoevende bloedverwanten te worden.

Leiden's Hoogeschool, die eenmaal aan hem een' verhoogden luister zal te danken hebben, ziet hem thans onder het getal harer voedsterlingen. Destijds mogt ook het Bataafsche Atheene op uitstekende hoogleeraren bogen (3).

Hier vond een weetgierige en werkzame geest het uitgelezenste voedsel in den rijksten overvloed. Onsterfelijke eer aan den voortreffelijken Hoogleeraar JACQUES TRIGLAND (4), die hier onzen jongeling onder zijn bijzonder opzigt nam, en aan hem de edelmoedige gunst en vaderlijke toegenegenheid van den aanzienlijken DANIEL VAN ALPHEN bezorgde (5).

BOERHAAVE toonde zich der zorge dezer mannen allezins waardig, zoo door een geregeld en voorbeeldig gedrag, als door zijnen warmen ijver voor wetenschappelijke volmaking.

Naauwelijks had hij het groote rijk der wijsgeerige wetenschappen overzien; naauwelijks was hij derzelver eerste paden ingetreden, of er drong in zijnen geest eene onweerstaanbare, op reden gegronde zucht tot beoefening der edele wiskunde: en, inderdaad, wie zal dit bevreemden? De jongeling, die, van zijne teederste jeugd af aan, de waarheid had leeren hoogschatten, dien het te doen was om dit ware, dit goddelijke, zoo wel in de zedelijke wereld, als in het rijk der natuurkunde, te behartigen, wat wonder, dat deze jonge wijsgeer de wiskunst onder zijne meest geliefde studien rekende, en door haren alles omvattenden invloed een nieuw licht zag opgaan, heldere stra-

len schietende op de talrijke onderwerpen zijner navorschingen?

Toen reeds vormde hij het stout bestaan om niet ééne wetenschap onaangeroerd te laten. De Oostersche, Grieksche en Latijnsche Letter- en Oudheidkunde, de Europesche talen, de wijsgeerige en wiskunstige wetenschappen, de Godgeleerdheid, in geheel haren omvang, werden beurtelings de voorwerpen zijner noeste vlijt. Deze uitgebreide vakken behandelde hij gedurende den loop zijner academische jaren, in de geregeldste en doelmatigste orde, en zag weldra zijnen onwankelbaren ijver met den gelukkigsten uitslag bekroond (6).

Een belangrijke dienst, welken hij, op verzoek van JAN VAN DEN BERG (7), eenen zijner begunstigers, aan Leiden s'Hoogeschool bewees, bragt niet weinig toe om de zeer uitgestrekte, ja algemeene kundigheden van den jongen geleerden in een helder daglicht voor anderen te plaatsen. Aan hem werd namelijk de last opgedragen om de in Engeland aangekochte handschriften uit den boekenschat van ISAAC VOSSIUS, zoon van den grooten GERARDUS VOSSIUS, te toetsen, en, na bevind van zaken, over te nemen; bewijzende, door zijn deswege aan Kuratoren gedaan verslag, dat hij die vereerende keus volkomen wist te regtvaardigen.

Door een en ander beslissend blijk van BOERHAAVE's alles omvattend genie overtuigd, moedigden zijne beschermheeren hem aan, om zijne krachten ook tevens in het ruime veld der Geneeskunde te beproeven. O verheerlijken, driewerf gelukkigen inval,

aan welken wij misschien de vorming van den Nederlandschen HIPPOCRATES verschuldigd zijn!

Met warmen ijver trad hij die uitgestrekte loopbaan in: zich de waarnemingen van anderen eigen te maken, die inzonderheid, welke de grootste ontleedkundige, een VESALIUS, een FALLOPIUS, een BARTHOLINUS hadden aan 't licht gebragt; zelf de handen aan het werk te slaan, en uit de lillende ingewanden der dieren hunne bewerktuiging na te vorschen, de gewigtigste proeven der grootste scheikundigen te herhalen; het plantenrijk in de bijzondere soorten aandachtiglijk te beschouwen, en deze soorten met nieuwe aanwinsten te verrijken; de geneeskundige schriften der oudheid onvermoeid te lezen, de gevoelens, daarin voor handen, aan de stelregels der voornaamste schrijvers en kunstoefenaars van zijnen tijd te toetsen, dit alles met eenen wiskundigen blik te doorzien, en in die hooge vlugt der geestvermogens, de oude en nieuwe letterkunde, benevens al zijne vorige studien mede te voeren, en verder uit te breiden, zie daar de werkzaamheden, die den edelen jongeling bezig hielden, en zijnen onverzadelijken weetlust dagelijks nieuw voedsel verschaften.

In den loop zijner godgeleerde studien, had hij zich reeds, in weerwil van den geest zijns tijds, weten te onttrekken aan den invloed der spitsvindige schoolgeleerdheid, en aan het vooroordeel des gezags. Denzelfden weg bewandelde hij ook hier ten aanzien der natuurkundige wetenschappen. Als godgeleerde, waren de schriften der kerk-

vaderen steeds zijn oordeel op de belangrijkste punten van uitlegkunde ten gidse geweest, en op eene hem geheel en al eigene wijze had hij die echte bronnen geraadpleegd en beoefend (8).

Ook in de geneeskunde zag hij met weerzin eene menigte spitsvindigheden, losse onderstellingen en valsche redeneringen de plaats innemen van waarheden, op zuivere natuurkunde gegrond; de echte ervaring uit het oog verloren; de *letter* der oude schriften voor den *geest* getrokken; de verhevene eenvoudigheid, het zegel der waarheid, verbannen en de edelste der menschelijke wetenschappen in weidsche stukgeleerdheid voorgedragen, of de uitoefening derzelve tot een handwerk verlaagd.

Dan te midden dezer ontelbare hinderpalen, flikkerde echter eene zuivere lichtstraal, en deze, door BOERHAAVE opgenomen, zal eenen helderen dageraad, nieuwe kracht en leven scheppen in de natuurkunde van den mensch. Inderdaad, en het is waarlijk zeer opmerkelijk, iets grootsch, iets verhevens onderscheidt de geneeskunst van alle andere takken van menschelijke kennis. Beschouwen wij de wetenschappen bij derzelver geboorte: een flaauw licht, een twijfelachtig standpunt, ijdele en niet zelden vruchtelooze pogingen kenmerken hare ontkieming; statig, daarentegen, verheft zich dadelijk de edele geneeskunde op het eenige spoor harer volmaakbaarheid: HIPPOCRATES, als het ware, boven het menschelijke verheven, legt hare onwrikbare gronden, en, als eerste en

steeds als grootste aller ware artsen, perst zijn onsterfelijk genie den eerbied en bewondering af der volgende voortrollende eeuwen.

Deze hoogstbelangrijke opmerking was voor BOERHAAVE niet verloren gegaan, maar ontwikkelde weldra in hem de vurige begeerte om de geneeskundige kennis uit de echte bronnen zelf te putten. Wars van zich door gezag te laten slingeren, gaat de voortreffelijke geleerde zijn' eigen gang; in eene zoo groote verscheidenheid van afwisselende gevoelens, en niet zelden van vernuftige dwalingen, bepaalt hij zich vooreerst tot de schriften van den grijzen vader der geneeskunst.

Diep dringt hij in dien echten geest, weet standplaats, zeden, volkskarakter, godsdienst, wetgeving onderling te vergelijken, uit een te zetten, en vindt dáár de gronden aangewezen voor alle mogelijke kunst van zieken te genezen. Met stalen geduld oefent hij zich in eene welgeordende en elkander opvolgende reeks van geneeskundige schriften; leest en herleest de zaakrijkste, maakt ze zich eigen en vindt in eene tijdrekenkundige opvolging der uitstekendste mannen, de voornaamste leerstukken der geneeskunde op prijs gesteld of miskend, opgehelderd of verduisterd; bekomt, vooral, de voor hem zoo dierbare zekerheid dat al die leerstukken voortspruiten uit, — en teruggevoerd kunnen worden tot — de grootsche en eerste denkbeelden van den grondlegger der goddelijke geneeskunst.

Met volle regt worden deze pogingen, door onzen BOERHAAVE in het werk gesteld, eigenaardig ge-

noemd; en inderdaad, wie heeft ooit, vóór hem, dien langzamen maar zekeren weg ingeslagen? Wie heeft ooit, bij den aanvang zijner geneeskundige studien, de hooge waarde van dit ontwerp weten op prijs te stellen? Groote geesten gaan hun' eigen weg, en van nu af aan behoort onze BOERHAAVE tot den rei der mannen van genie, door de voorzienigheid met de hooge magt bekleed, om het rijk der kennis, tot heil van het menschdom, uit te breiden.

Zoo had weleer de groote BACO DE VERULAM de zuilen der oude wijsgeerige leerstellingen doen waggelen, nieuwe inzigten geopend, onbekende bouwstoffen aangewezen, en aan de toekomst de wedergeboorte der wetenschappen toevertrouwd.

Het was voor onzen voortreffelijken landgenoot bewaard gebleven, deze taak, ten aanzien der geneeskunde, te volvoeren; ook hij wist het regte spoor der waarheid bestendig en in alle opzigten te houden, regt te doen aan verdiensten van groote mannen, zonder echter aan derzelver gezag zich in het allerminst te verslaven, in alles zelf te denken, en zich alzoo den zekeren weg tot het heiligdom der hoogere kennis te openen. Het *eenvoudige* was hem steeds het *ware*; en de schriften van den ouden HIPPOCRAAT en den lateren SYDENHAM, bleven op den duur de voorwerpen zijner beoefening, vereering en bewondering.

Met het vaste besluit om Christenleeraar en tevens Geneesheer te wezen, liet hij zich te *Harderwijk* tot doctor in de geneeskunde bevorderen (9).

Gelukkig kerkgenootschap, dat eenmaal in deszelfs waarlijk verlichten geestelijken een' menschlievenden geneesheer zal bekomen, een' geneesheer, die den invloed der hartstogten op het menschelijk gestel kent; een' bedienaar van Gods woord, met de volkomenste kennis der natuurkunde toegerust! Hoe brandt reeds zijn verlangen om onder zijne broederen die menigte vooroordeelen te knotten, uit het miskennen dezer twee hoofdbronnen en derzelver onderlinge betrekkingen ontstaan; wie vatte ooit beter het verband tusschen natuur- en zedekunde, dan hij, wiens *analytische* geest al de bestanddeelen en den geheelen omvang der wetenschappen die hij beoefende, met een' helderen blik in het alleen ware en groote doorzag?

Deze zeer gewigtige diensten heeft hij echter in hoedanigheid van bedienaar des Evangeliums zijnen medemensch nimmer bewezen. Eene bijzondere omstandigheid was oorzaak, dat hij zijn voornemen om de Christenkerk als leeraar te bedienen, varen liet. Het gebeurde, namelijk, dat iemand in zijne tegenwoordigheid over de schriften van den schranderen BENEDICTUS DE SPINOSA, meer regtzinnig dan verstandiglijk had gesproken: BOERHAAVE had den onkundigen beschaamd gemaakt, en meer was er, althans toen, niet noodig om verketterd, ja zelfs om van Godverzaking beschuldigd te worden.

De zuivere inspraak van zijn gevoelig hart volgende, welker stem tot alle braven roept, had hij weleer, met klem van redenen en mannelijke taal, het atheïsmus in eene latijnsche redevoering gron-

dig wederlegd (10). Zijne geheele ziel was van liefde en eerbied jegens het hoogste wezen doortrokken; zijn wandel bewees zijne gevoelens; dan, in weerwil van dit alles, kreet het gerucht hem voor Godverzaker uit, en niet ten onregte moest de jonge geleerde de gevolgen van dezen laster vreezen. Hij begreep nu, derhalve, de vanen der Godgeleerdheid te moeten verlaten, om zich bij uitsluiting aan de geneeskunde toe te wijden.

Werpen wij thans eenen vlugtigen blik op de voornaamste lotgevallen der geneeskunst, tot op het einde der zeventiende eeuw; des te duidelijker zullen wij kunnen inzien wat de genie van eenen grooten man, tot de vorderingen der heilzame kunst en derzelver zijtakken hebbe toegebragt.

De kunst van genezen, uit ingeschapene neiging geboren, begon in eene doelmatige orde te worden voorgedragen: dat is, naar wetenschappelijke eenheid te streven, vier honderd jaren vóór onze christelijke jaartelling. Uit de dogmatische school, door THESSALUS, DRACO en POLYBIUS gevestigd, kwamen hare eerste onderwijzers te voorschijn. De grondslagen, door HIPPOCRATES gelegd, werden in het openbaar behandeld, verkondigd en met ijver omhelsd; dan, niet lang daarna, weggesleept door den heerschenden geest hunner eeuw, vingen de geneeskundigen aan, hunne begrippen naar die der wijsgeerige scholen van PLATO, ARISTOTELES, EPICURUS en ZENO te vormen, en Alexandrië, de wieg der ontleedkunde, de uitstekendste aller destijds bestaande geneeskundige scholen, Alexandrië werd

ook het groote tooneel van alle die elkander beurtelings opvolgende leerbegrippen.

GALENUS verscheen; en, ofschoon vereerder van HIPPOCRATES, bragt hij, door zijne talrijke schriften, krachtdadig toe om de grondslagen, door den vader der geneeskunde gelegd, door schoolsche uitpluizingen te ondermijnen, en alzoo te verkrachten. Geen deel der kunst onaangeroerd latende, veranderde hij de leer die hij ontvangen had in eene andere, welker gronden hij voornamelijk uit de boeken van ARISTOTELES had opgezameld. Menige eeuw zwaaide hij den schepter der kunst, tot dat de barbaarschheid der tijden over dezelve een' donkeren sluijer wierp.

Na eenen langen nacht vertoonden zich in de vijftiende eeuw eenige stralen van licht, en voorspelden den heugelijken dageraad der wetenschappen. De werken van HIPPOCRATES begonnen met graagte gelezen en beoefend te worden; zij strekten, te gelijk met die van GALENUS, den geneeskundigen tot gidsen, tot op het begin der volgende eeuw. Toen was het dat men PARACELSUS zag te voorschijn komen, die, geheel aan de zoogenaamde wijsgeerte der kabalisten en de alchemie overgegeven, derzelver gewaande ontdekking in de plaats van het licht der ondervinding stelde, en zich niet ontzag de vaderen der kunst openlijk der verachting ter prooije te geven. SYLVIUS en VAN HELMONT leidden wel degenen, die door de magtspreuken des geweldigen hervormers van den weg afgedwaald waren, eenigzins weder terug; maar het was niet

dan ten tijde van HARVEY, dat de eenzijdige leer van PARACELSUS haren invloed verloor. Zoo algemeen had op dit tijdstip, zelfs onder geleerden, het drieste bijgeloof diepe wortels geschoten! Het geheel stelsel van menschelijke kennis werd nu door BACO DE VERULAM met onbegrijpelijk beleid overzien, gelouterd, en aan hetzelve nieuwe baken gesteld. De geneeskunst deelde in de gelukkige wedergeboorte der wetenschappen. DESCARTES volgde weldra den grooten VERULAM op; DESCARTES, die onder de latere wijsgeeren het eerst de wiskundige wetenschappen in de geneeskunde invoerende, van den door HARVEY ontdekten bloedomloop een schrander gebruik wist te maken, een voorbeeld door NEWTON en deszelfs leerlingen insgelijks nagevolgd.

NEWTON, wiens onsterfelijke werken door onzen 's GRAVEZANDE en MUSSCHENBROEK zoo meesterlijk werden toegelicht, de groote NEWTON, door onzen HUYGENS voorbereid, was nog in leven. In zijn beginsel der aantrekkingskracht had hij de eenvoudigheid der oorzaken vereenigd gevonden met de menigvuldigheid der gewrochten; en sedert dat tijdstip, zoo hoogst belangrijk voor de menschelijke kennis, hadden de wetenschappen een' geheel nieuwen steun bekomen. De leer der monaden van LEIBNITZ, door WOLF nog meer ontwikkeld en gewijzigd, verspreidde zich in de geleerde wereld, en oefende eenen veel beteekenenden invloed uit op de kennis van 's menschen gestel. Het duurde niet lang of LOCKE's stelsel begon algemeen te worden, en gaf aanleiding tot vruchtbare toepassingen,

mitsgaders tot het ontwikkelen van den geheelen oorsprong der menschelijke kennis. Naauwkeurigheid en duidelijkheid begonnen nu in het redeneren plaats te vinden; men verliet de nietige twistvragen der scholen; de smaak en het oordeel werden gevormd; men toetste, zoo veel mogelijk, alles aan wiskundige blijkbaarkeid, wat de oude wijsbegeerte betrekkelijk de stof, de beweging, den tijd, de ruimte en het oneindige had beweerd, en willen verklaren.

In dit helder daglicht vertoonden zich de wetenschappen in het algemeen, bij den aanvang der achttiende eeuw, wanneer, door gunstig toedoen des edelen VAN DEN BERG's, onze BOERHAAVE als Lector in de geneeskundige theorie werd aangesteld (11).

Hij aanvaardde deze waardigheid met eene redevoering, welke alle blijken draagt van den eerbied, dien hij den vader der geneeskunde, HIPPOCRATES, toedroeg, en waarin hij, geheel doordrongen van den echten geest dezes grooten mans, met levendige kleuren al het gewigt deed gevoelen van deszelfs schriften op de beoefening der geneeskunde; vergruizende hij aldaar tevens, door zijne mannelijke taal, de losse vooronderstellingen uit de scheikunde geput, die mannen van naam op de natuurkunde van den mensch verkeerdelijk hadden toegepast; eindelijk zijnen leerlingen het regte spoor ter volmaking der kunst aanwijzende, de rede namelijk, en de ervaring (12).

Thans vond hij zich in staat om rustig voort te gaan in het volvoeren van het groote plan, het

welk hij zich had voorgesteld: het zuiveren, namelijk, der geneeskunde van de talrijke ongerijmdheden, uit de schoolsche wetenschappen ontleend, en door PARACELSUS, VAN HELMONT, SYLVIUS, TACHENIUS en anderen, in de leer der levende wezens misbruikt; het meer doelmatig bepalen van den invloed der aangrenzende wetenschappen op alle deelen der geneeskunde; het verheffen eindelijk van deze kunst tot dien trap van zekerheid, voor welken zij vatbaar is, en dien de staat der algemeene kennis scheen te beloven. Op de voortreffelijkste wijze voerde BOERHAAVE dit verheven plan uit.

Inderdaad, het rijk der wetenschappen had zich dermate uitgebreid; er waren zoo vele nieuwe wegen tot onderzoek geopend, dat het tijd was geworden, de hier en daar verspreide waarheden op te nemen, welke in de natuurkunde van den mensch, met uitzigt op goed gevolg, konden worden toegepast. Het was tijd geworden, de *geheele* reeks van daadzaken in eene geleidelijke, uit elkander vloeijende orde voor te stellen, en alzoo een gebouw te stichten, wel eenvoudig in deszelfs bouworde, maar niet te min rustende op onwrikbare zuilen. De geneeskunde scheen er rijp voor te wezen.

Ware hervormingen zijn gewrochten van menigvuldige oorzaken, die trapsgewijze haren invloed doen gevoelen, tot dat eindelijk de man van genie zich vertoont, die reeds waggelende steunsels van het gebouw om verre werpt, en

hierdoor de roemrijke taak volvoert van eene nieuwe rigting aan den menschelijken geest te geven.

Met welken roem de begaafde Leeraar de loopbaan van het hooger onderwijs intrad, bewijst het groot en steeds toenemend getal zijner leerlingen; maar bijzonderlijk een beroep als gewoon Hoogleeraar, hem door bezorgeren van Groningen's Hoogeschool aangeboden. Bescheiden werd dit vereerend aanzoek echter afgewezen, en bij gelegenheid der vernieuwing zijner eerbiedige en dankbare gevoelens aan de Leidsche Mecenaten, sprak BOERHAAVE eene voortreffelijke Redevoering uit *over den invloed der werktuigkunde op de geneeskunst* (13).

Zij, die de bewegingen der boven onze hoofden voortrollende werelden, mitsgaders de wetten, volgens welke de hoofdstoffen der kristallen zich langzaam in den schoot der aarde vormen, verklaart; zij, die de kracht berekent, aan dewelke en oceaan en dampkring, in hunne onmetelijke bewegingen onderworpen zijn; zij, aan welke de regelmaat der trillingen onder de vingers des toonkunstenaars niet ontglipt is, noch die eeuwig onveranderlijke stelregels, aan welke alle bewegingen der ligchamen gehoorzamen; zij, die aan hare beoefenaren eenen doelmatigen gang ontdekt in die verschijnsels, welker oogenschijnlijke wanorde met den woelenden weetlust der ongewijden schijnt te spelen; zij, eindelijk, aan wie de kunst niet ontgaan is van het geval zelve aan berekening te onderwerpen, de wiskunde, ofschoon algemeen beoefend, werd

4

echter nog zelden ter verklaring van de verrigting der dierlijke huishouding ingeroepen.

Eenige ontleedkundige ontdekkingen van veel belang, voornamelijk die van den reeds vermelden bloed-omloop door HARVEY, die van de chijlbuis door PECQUET, waren bijzonder geschikt om bij hem, die steeds met zijne eeuw vooruitging, deze opmerking te doen ontstaan, en wel uit hoofde der bijzondere vatbaarheid dezer verschijnselen voor wis- en werktuigkundige verklaringen.

Al het nut der scheikunde en scheikundige toepassingen op de dierlijke huishouding zag hij volkomen in, doch hij wenschte dezen invloed binnen de juiste perken te houden, en tevens de toepassing der werktuigkunde meer algemeen te doen gelden (14).

Eindelijk ontvouwde hij zijn geheel theoretisch stelsel in twee leerboeken, welke hij tot handleiding zijner lessen in de jaren 1707 en 1708 in het licht gaf (15).

Wil iemand al het wetenswaardige der oude Grieksche en Romeinsche en der latere Arabische geneeskundigen in een kort bestek overzien; verlangt hij den juisten staat der geneeskunde bij den aanvang der 18de eeuw te kennen; begeert hij eene verwarde opeenstapeling van kundigheden in eene doelmatige orde voorgedragen te zien; wil hij eindelijk de belangrijke betrekkingen aller natuur-schei-en wiskundige, vooral werktuigkundige toepassingen op de geneeskunde, in den ruimsten zin genomen, gestaafd zien, dan leze en beoefene hij deze beide voortreffelijke werken.

Niemand had ooit, sedert HIPPOCRATES, der geneeskunde een meer helder licht bijgezet; en, neemt men in aanmerking de menigvuldige verbeteringen welke deze meesterstukken bewerkt hebben in den toenmaligen staat van die kunst, en de weldadige strekking, welke dezelve tot op onzen tijd behouden hebben, dan weet ik waarlijk niet bij wien der grootste geesten men onzen BOERHAAVE zoude moeten vergelijken. Overal toch vindt men diepe blikken in de menschelijke huishouding geworpen, doorgaans juiste gevolgtrekkingen daaruit afgeleid, magtige vooroordeelen geknot, en de geneeskunde als een wetenschappelijk geheel in een' schrijftrant voorgesteld, die al de majesteit der Godspraken, zonder hare duisterheid, in zich bevat (16).

Door het overlijden van den Hoogleeraar HOTTON, beklom BOERHAAVE den opengevallen' gewonen leerstoel in de genees- en kruidkunde (17). De pligten welke hij ten aanzien der laatstgenoemde wetenschap te vervullen had, en zijne zucht tevens voor die soort van oefeningen (18), deden hem alle moeite aanwenden om Leidens kruidtuin in eenen verbeteren staat te brengen; met de geleerdste natuurkundigen, met de voornaamste bestuurderen onzer volkplantingen werden er briefwisselingen geopend, en wegen ter verdere navorschingen aangewezen; in alle welke pogingen hij zoo gelukkig slaagde, dat de Leidsche kruidtuin weldra met de voornaamste van Europa konde wedijveren.

En ware het te veel gezegd, indien wij, van toen

af, Leiden aanwezen als eene der zuiverste bronnen, uit welke gedurende de 18[de] eeuw de heilrijkste vorderingen voor Europa, in het stelselmatige gedeelte der wetenschap, zoo wel als in kruid- en boomkweekerskunst zijn ontsproten?

Neen, de spoorslag, door BOERHAAVE gegeven, heeft schier onberekenbare, ofschoon minder algemeen erkende gevolgen gehad. Het lust mij, om meer dan ééne reden, de voornaamste derzelve kortelijk aan te stippen.

De beroemde Leidsche Hoogleeraar HERMAN had eenige jaren te voren gewigtige bedenkingen geopppend tegen het leerstelsel van den geleerden R. MORISON, voornamelijk ten aanzien van de natuur der vrucht, en derzelver gewigt in eene welingerigte rangschikking der gewassen. Maar voor onzen BOERHAAVE was het bewaard gebleven, deze leer in den regten zin te verklaren; en wie anders dan hij heeft eerst het getal en den stand der meeldraden (*stamina*) in aanmerking genomen, en dezelve in eene menigte van gewassen naauwkeuriglijk aangetoond? Te regt mag hij derhalve gerekend worden krachtdadig te hebben toegebragt, tot het zoo algemeen geworden stelsel van den grooten LINNAEUS, op het getal, de gedaante, den stand en de evenredigheid der geslagtdeelen, in vervolg van tijd gebouwd. Bekend zijn BOERHAAVE's kruidkundige schriften (19); dan, men denke aan het levendige belang dat hij steeds in den zelfden LINNAEUS stelde, aan de gunsten waarmede hij dezen, destijds zijnen geliefden leerling overlaadde, zonder welke om-

standigheden welligt het heilige vuur in den schranderen Zweed ware uitgedoofd (20); en wie zal ook bij eenen LINNAEUS des grooten leermeesters invloed ontkennen? Zeer te regt noemde derhalve de vermaarde N. L. BURMAN zes Indische plantsoorten naar den, ook in de plantkunde, zoo verdienstelijken naam van BOERHAAVE (21).

Niet minder was zijne bedrevenheid in de ontleedkunde; hiervan zijn in al zijne werken ontegenzeggelijke proeven voorhanden, en inzonderheid in zijn geschrift aan den beroemden RUISCH (22).

Een groot gedeelte der heelkunde is, door zijne gewigtige bijdragen, in een geheel nieuw licht gesteld (23).

Geene echter der wetenschappen, die tot de geneeskunde betrekking hebben, had voor hem meerdere aantrekkelijkheid, dan de scheikunde. Hetgene hij in dezen allerbelangrijksten tak der natuurkunde gedaan heeft, zoude alleen meer dan genoegzaam zijn geweest, om zijnen naam te vereeuwigen.

Deze thans zoo algemeen beoefende wetenschap, verdiende, bij den aanvang der 18de eeuw, naauwelijks dien naam te dragen. Ellendig zag het er zelfs met de scheikundige bewerkingen uit. BOERHAAVE kwam, en verdreef eene menigte ingewortelde dwalingen.

In zijn groote werk over de scheikunde staat eene verhandeling, die al de geleerden van Europa voor een meesterstuk erkenden, en die, in weerwil van de reuzen-stappen in de Natuurkunde

gedaan, nog heden ten dage een meesterstuk blijft; ik meen 'smans verhandeling over het vuur, welke als een gedenkstuk van zijnen geest en kunde prijken blijft (24).

Hij was het, die het eerst den weg toonde tot het regt ontleden der planten. Hij bepaalde voornamelijk zijne aandacht op derzelver reukwekkende en werkzaam beginsel, door hem *spiritus rector* genoemd, thans *aroma* geheeten.

Aan de verscheidene soorten van gistingen, inzonderheid de zure, zette hij met het beste gevolg een nieuw licht bij. Hij gaf het eerst eene juiste onderscheiding en eene naauwkeurige rangschikking, van de onmiddellijke bestanddeelen der planten, zonder welke onderscheiding, zegt FOURCROY, de scheikunde nog langen tijd niet anders zoude geweest zijn, dan een bloot vertoog van hetgeen onderscheidene kunsten op de planten uitoefenden (25).

In eene keurige redevoering randde onze BOERHAAVE de meest in zwang zijnde vooroordeelen tegen de scheikunde aan, en bewees, in hoeverre hare toepassingen konden gerekend worden, voor de geneeskunde al of niet nuttig te wezen: een punt, waar omtrent de beroemde hoogleeraar STAHL zeer gedwaald had (26).

Kon het vreemd voorkomen, dat zulke veelvuldige en uitstekende verdiensten de aandacht van alle buitenlanders trokken, en dat onder anderen de koninklijke maatschappij van wetenschappen te Parijs, mitsgaders te Londen, het zich

eene eer rekenden, den grooten leidschen hoogleeraar tot haar medelid te verkiezen (27)?

Naardien BOERHAAVE, van jongs af, in al zijne Letteroefeningen aan de stiptste orde gewoon, ook nu, in alle zijne onderscheidene werkzaamheden, de hoogste orde en regelmaat in acht nam, vond hij nog tijd overig, om aan de geneeskundige letterkunde gewichtige diensten te bewijzen, door het bezorgen namelijk van keurige uitgaven der beroemste werken, rijk in natuur- en geneeskundige geleerdheid (28).

Dan hoe schitterend zich de denkbeelden van BOERHAAVE in het ruime veld der natuurkunde ontwikkelden; hoe oordeelkundig hij de voornaamste takken der menschelijke kennis ter daarstelling zijner theorie inzag, en daardoor zijnen naam der vergetelheid voor altoos onttrokken had: ééne hoogst belangrijke zaak bleef nog over, en die het zegel der onsterfelijkheid op al zijnen arbeid moest drukken: ik bedoele de dadelijke toepassing zijner *medische* geleerdheid op de uitoefening der kunst zelve; op de kunst namelijk, om de natuur te ondervragen, en de nog veel moeijelijker kunst om het antwoord regt te verstaan. Onvergankelijke eer heeft zich wederom BOERHAAVE in dit opzigt verworven, en den grootschen naam van Nederlandschen Hippocraat, (HIPPOCRATES REDIVIVUS) hem door zijne tijdgenooten gegeven, volkomenlijk gewettigd.

Welke wijzigingen de leerstelsels ook mogen ondergaan, naauwkeurige waarnemingen zijn alleen in staat om het gebied der geneeskunde uit te zetten.

Zij alleen zijn en blijven eeuwige gedenkteekenen(29). BOERHAAVE's practische werken zullen met die van den vader der kunst, de vereeuwigden HIPPOCRATES, ARETAEUS en SYDENHAM, ten bewijze strekken, dat er, wat men dan ook van de veranderlijkheid der geneeskunst moge willen beweren, in de geneeswijzen van mannen van genie één en dezelfde geest heerscht (30).

Meesterstukken van ziekte-beschrijvingen zijn de twee verhandelingen over de verschrikkelijke kwalen van den vrijheer VAN WASSENAAR en den burggraaf van ST. ALBAN (31). Hier is alles ten hoogste merkwaardig, en, wordt het hart des lezers door de ijselijke folteringen van den ongelukkigen lijder gevoelig aangedaan, zijn verstand bewondert het doordringend oordeel van den kunstoefenaar.

Ware het mij geoorloofd, ik zoude hier de heldere begrippen, in de practische schriften van BOERHAAVE overal doorstralende, uit een zetten, en de volmaakte orde toonen, die er allerwege in heerscht; alles is klaarheid en eenvoudigheid: duidelijk erkent men ook hier den alles omvattenden invloed der wiskunde; maar wie zal dusdanig betoog hier vergen? Zijn de schriften van onzen onsterfelijken landgenoot niet in de handen van elk' verstandig' geneeskundingen?

Daar BOERHAAVE in alles zoo groot was, zal zich niemand verwonderen dat uit alle oorden, gelijk wij weten, een verbazend aantal van jongelingen naar het Bataafsche Atheene toestroomde, om van den grooten man mondeling onderwijs te ontvan-

gen, ja dat zelfs de voornaamste mannen, vermaard door rang, door talenten en geleerdheid, het zich tot eene bijzondere eer, en een uitstekend geluk achtten, 's mans wijsheid te komen hooren. Zoo groot was BOERHAAVE's naam, dat *Czaar* PETER, dat de Hertog van Toskane, dat de beroemde HALLER, LINNAEUS, LORRY en veel andere uitmuntende mannen, hem zien, en als leermeester den voorrang gaven. Ware heerschappij van het genie! elken geest, die vatbaar is om het te gevoelen, en naar de volmaking van kennis te streven, dwingt zij tot hulde en eerbied!

Tot dusverre zagen wij BOERHAAVE in het heiligdom der geneeskundige wetenschappen, om met den beroemden BACO te spreken »de fakkel plaatsen, wier heldere stralen al de altaren verlicht; » wij zagen hem een grootsch gebouw optrekken, waartoe hij alle vroegere kundigheden als steunsels en zuilen deed strekken, en dat wel in het merkwaardige tijdvak, toen een nieuw ontloken ijver voor natuurkundige proefnemingen de zucht tot de schoolgeleerdheid van vroegere dagen evenaarde.

Deze nieuwe ijver was natuurlijker wijze uitnemend geschikt, om alle losse onderstellingen uit de natuurkunde te verbannen, gelijk de zucht tot geleerdheid mede zeer dienstig was, om de bevindingen der alouden te bewaren, en derzelver misstellingen te beschaven en te verbeteren.

BOERHAAVE die deze draden schranderlijk te zamen knoopte, maakte daardoor een voortreffelijk geheel. De dierlijke huishouding verklaarde hij in eenige

van hare voorname deelen; de kruidkunde verrijkte hij met nieuwe geslachtsoorten, en deed hij veel beteekenende stappen tot eene betere rangschikking, waartoe hij aan LINNAEUS den weg baande; de daadzaken der proefondervindelijke scheikunde bragt hij in het schoonste en treffendste verband; zoo dat zijn meesterlijke werk over dien wetenschappelijken tak een' onwrikbaren schakel vormt in de keten der menschelijke ervaringen; de practische geneeskunde staafde hij door vruchtbare, met hippocratische kracht uitgedrukte daadzaken, de leerwijze der geneeskundige instellingen en der noodige bijwetenschappen zette hij met juiste orde uit een, en vormde alzoo de vermaardste artsen der achttiende eeuw.

Zeer uitgestrekt, en niet minder beslissend was de invloed der schoolgeleerdheid; zij was oorzaak dat geene ruime inzigten in het vak der geneeskunde konden ontstaan, of althans zich uitbreiden. Aan den anderen kant, trotsch op de verbazende vorderingen der zoogenaamde natuurkundige wetenschappen, hebben de allernieuwste geneeskundigen naderhand niet zelden een' te verachtenden blik geslagen op de geleerden der vorige dagen. BOERHAAVE, gelijkelijk geplaats tusschen de geleerden der aloudheid, en de geniën der latere tijden, heeft dit onder alle de wijsgeerige geneeskundigen hem bijzonder eigen, dat hij de man is geweest, die te gelijk en de meest nieuwe wegen ontdekte, en het grondigst dit alles geweten, bezeten en verkondigd heeft, wat de vroegere eeuwen

groots en voortreffelijks in het geneeskundige hadden voortgebragt. En even dit wijst ons de juiste plaats aan, welke de groote hoogleeraar in de jaarboeken der geneeskunde bekleeden moet.

Had ik hier mijne rede, bij uitsluiting, tot mannen van de kunst te rigten, ik zoude het tot mijne taak rekenen, de voortreffelijkheid der *theoretische* grondstellingen van onzen BOERHAAVE nader te doen blijken en ze ten aanzien der overige meer nauwkeuriglijk te bepalen.

Dan, deze voortreffelijkheid sluit de onvolmaaktheden niet uit, welke in deze zijne voornaamste schriften gevonden worden. Wij koesteren eenen diepen eerbied voor 's mans nagedachtenis; maar aan de waarheid zij hier vooral eene onbegrensde hulde toegebragt. Onder zijne stellingen doen er zich eenige voor, die met geenen anderen naam dan dien van misstellingen kunnen bestempeld worden, ofschoon deze dwalingen, als natuurlijke gevolgen der, te eenigen tijd, aangenomen begrippen, alsdan nog allezins den man van genie doen kennen. Deze misstellingen hebben ongetwijffeld sommige, in de geneeskunde steeds gevaarlijke misbruiken ten gevolge gehad, naderhand echter zijn zij door gezonde ervaring, en het groot gezag van latere natuurkundigen erkend, gewijzigd en grootendeels gefnuikt geworden (32).

Deze op te sommen, nader te overwegen, uit een te zetten, zoude te pas komen, wanneer ik voor kunstbroederen eene oordeelkundige geschiedenis der theoretische stellingen, met bepaald

opzigt tot het practische gedeelte der kunst, moest voordragen: een onderwerp, hetwelk in eene Lofrede noch kan, noch mag gevergd worden. In het eerste geval zoude ik spreken van die te ver gedreven zucht om de verschijnselen in de dierlijke huishouding door de wis- werktuig- en waterloopkunde, te verklaren. Ik zoude het onvoldoende moeten aantoonen der gronden voor het aannemen der vastgestelde zitplaats van de ziel, van den oorsprong der dierlijke warmte, van de oorzaak der bewegingen in het spierengestel; ik zoude het *error loci, de infarctus, obstructio in minimis* en meer dergelijke moeten beperken; ik zoude de leer dier veelsoortige scherpheden (*acrimoniae*) moeten wederleggen en met deze tevens de onderstellingen wegens de verdeelingen der ziekten, en sommige *therapeutische* voorschriften, op de aanneming dier bedoelde scherpheden gebouwd. — Maar om regt te doen aan de uitmuntende verdiensten des grooten wijsgeers, zoude ik daar tegen over moeten stellen de schoone verdeeling der *physiologische* verrigtingen van den mensch, het verhevene leerstuk der *indicatio vitalis;* de heldere begrippen, ten aanzien van het *sensorium commune;* de krachtige bewijzen voor het ongerijmde der algemeene geneesmiddelen (*Specifica*); ik zoude moeten doen opmerken, dat wij aan BOERHAAVE's genie, VAN SWIETEN, DE GORTER, GAUBIUS, DE OOSTERDYKEN te danken hebben; dat ook wijlen de beroemde hoogleeraar VOLTELEN zijn keurige hoofdstuk wegens de leer der aanwij-

zingen, grootendeels aan de door BOERHAAVE reeds vastgestelde gronden verschuldigd is (33). Ik zoude wijders van de uitnemende geschiktheid van 's hoogleeraars *aphorismen* of korte spreuken voor het onderwijs moeten gewagen, die zelfs nog heden aan de voornaamste hoogescholen van Frankrijk en Duitschland tot leiddraad der geneeskundige lessen dienen; eene eer, op welke geen geneeskundig stelsel-schrijver der eerste helft van de achttiende eeuw zich beroemen kan (34).

Dat dit leerstelsel echter, zoo als het door den schranderen hervormer ontworpen was, en in weerwil van deszelfs bondige volledigheid, niet heeft kunnen stand houden, ligt geredelijk, en in den aard aller geneeskundige stelsels, en in den steeds aanwassenden staat der natuurkundige en andere harer bijwetenschappen. De daadzaken vermenigvuldigen, worden aan algemeene stelregels getoetst, terwijl stelregels wederkeerig op daadzaken worden toegepast. De wetten der logge ligchamen, zijn doorgaans onvoldoende, om algemeene besluiten, ten aanzien der levende bewerktuigde wezens, op te maken; als *antropologische* wetenschap, eischt de geneeskunde met volle regt, grondbeginsels van een' hoogeren rang, grondbeginsels, die haar wezenlijk eigen zijn, en bij gevolg breed verschillen van die, welke de natuurkundige of zoogenoemde naauwkeurige wetenschappen, in den bepaalden zin, uitmaken.

Dan, vergeten wij niet dat de eerste plaats onder de voorname mannen, die het onvolmaakte in het

geneeskundige leerstelsel van BOERHAAVE hebben ingezien, gewijzigd en gelouterd, tevens onzen landgenooten billijker wijze toekomt (35).

Wat BOERHAAVE voornamelijk in het uitgebreide vak der beoefenende geneeskunst heeft wereldkundig gemaakt, is en blijft eene der duurzaamste grondzuilen van zijn standbeeld (36). Hoe juist hij de hartstogtelijke tegenwerkingen op 's menschen ziekelijke ligchaam wist te besturen, zullen alle met 's mans schriften gemeenzame artsen gereedelijk inzien; en zij, die de edele geneeskunst uit haar waardig oogpunt beschouwen, zullen zich deze toepassingen ter navolging voorstellen. Één sprekend geval van dien aard aan te voeren zal voldoende en allezins beslissend zijn.

Een weesmeisje, te Haarlem, door zware zenuwziekte aangedaan, had, door hevige stuiptrekkingen, op de zoo zeer aandoenelijke gestellen harer jonge schoolgenooten eenen vlugtigen, maar tevens zoo diepen indruk gemaakt, dat al de tegenwoordige door plotselijke aanvallen dezer kwaal gefolterd werden; alles wat de kunst scheen aan te bieden, was door voorname geneesheeren, doch zonder vrucht, in het werk gesteld. BOERHAAVE werd nu geraadpleegd, begaf zich ter plaats, en te midden der jonge lijdende beval hij, met het hem eigen deftige en ontzagverwekkende gelaat, dadelijk eenige metalen staven in een, te dien einde aangelegd vuur te doen gloeijend maken, om aan de naakte armen aan te leggen bij de eerste, bij wie men kenteekenen van stuipen ontdekken zou. Men bevroedt

den uitslag dezer geduchte raadgeving; men verbeeldt zich het geweld dat ieder zich zelve aandeed, om de minste beweging in het zenuwgestel te onderdrukken; men berekent den krachtdadigen invloed van eenen over alle aandoeningen heerschende schrik en siddering!...... Deze zielkundige behandeling had het gewenschte gevolg: de zenuwziekte vertoonde zich niet weder (37).

Bij al het voorgedragene, geloof ik niet noodig te hebben meer te voegen, om de genie en geleerdheid van onzen uitmuntenden BOERHAAVE nog nader te doen kennen en bewonderen.

Maar wat zijn bekwaamheden, geleerdheid, genie, zonder ware deugd en regtschapenheid? Het is deze alléén, die de talenten adelt, ten top verheft, en den grooten man tot een voorwerp van ware hoogachting voor anderen maakt. Ook van deze zijde mag BOERHAAVE in alle opzigten worden gadegeslagen. Even als een GROTIUS, een NEWTON, een FENELON, kan hij een treffend voorbeeld opleveren, hoe een waar wijsgeer de uitstekendste geestvermogens, de uitgebreidste kennis, met hagelblanke zeden en innerlijke zuiverheid van hart weet te paren.

BOERHAAVE is misschien zijne liefde voor de wetenschappen aan de deugd, en deze of althans de versterking en vermeerdering derzelve, aan de wetenschappen verschuldigd (38).

Reeds in het vaderlijke huis werden de zaden tot alle goede gezindheden in zijn jeugdige hart aangekweekt, en de voorbeelden der reinste zeden,

die in dit huis steeds erfelijk waren, behielden op hem, tot aan het oogenblik van zijnen dood, de levendigste indrukken. Welke wederwaardigheden het noodlot hem ook berokkende, hij bleef steeds dezelfde, de standvastig deugdzame: aldus vloeit sinds eeuwen, het reine goud in de diepe stroomen van den helderen Taag.

Van zijne vroegere jeugd aan ligchamelijke bewegingen (39), zoo wel als aan werkzaamheden van den geest, gewend, bezat BOERHAAVE een vast ligchaam, en eene geoefende ziel, die, zuiver, onbesmet met de gewone gebreken der wereld, opregt, eenvoudig, en van al wat laag, partijdig en kleingeestig is, afkeerig was.

Zal ik, ter bevestiging van het hier aangevoerde, van zijne vurige dankbaarheid spreken, welke hij tot zijnen laatsten polsslag voor zijne mecenaten koesterde (40)? Zal ik van den moed gewagen, welke hem bezielde om rustig voort te gaan, wanneer hij nog als geneesheer miskend werd (41)? Zal ik spreken van zijne grootheid van ziel, welke hem de schitterendste aanbiedingen deed van de hand wijzen, ten einde zijne onafhankelijkheid niet in gevaar kwame (42)? Zal ik zijn onvermoeid geduld vermelden 't welk hij in al zijne ondernemingen toonde en te regt door BUFFON, als eene voorname hoedanigheid van het genie wordt opgegeven (43)? Zal ik van zijne nederigheid en minzaamheid spreken, of van de edelmoedigheid die zijne eerzucht bestierde om door loffelijke daden alléén boven anderen te willen uit-

munten (44)? Zal ik zijne braafheid en Godsvrucht in al derzelver opregtheid ten toon stellen, en ze in vergelijking brengen met de vooraf berekende huichelarij van vele geneeskundigen (45)? Maar waar zoude ik een einde vinden, indien ik alles wat hiertoe behoort wilde vermelden? Als zoon (46), als echtgenoot (47), als vader (48), als hoogleeraar (49), als geneesheer (50), in al zijne betrekkingen was hij waarlijk groot en edel. Met welk een gevoelig hart nam hij deel in alles, wat zijne talrijke leerlingen genoegen of ongenoegen veroorzaakte! Hij was hun steeds een liefderijke beschermer, een getrouwe geneesheer, een teederhartige vader (51). Ongelukkigen waren de voorwerpen zijner bijzonderste zorgen, « de armen," plagt hij te zeggen « zijn mijne geliefdste lijders, » want de alzegenaar is hun betaalmeester." Allen, gelijk HALLER van hem getuigt, beminde hij, niemand benadeelde hij, en zelfs hem, van wien hij dagelijks werd tegengestreefd verbond hij aan zich door groote weldaden (52).

Zoo rolden zijne dagen zachtkens en kalm daar heen, terwijl hij, in den schoot zijner geliefde huisgenooten en goede vrienden, de zaligste genoegens smaakte (53), en elk jaar zijn' roem al verder en verder uitbreidde (54).

In den herfst des jaars 1738, begonnen zijne ligchaams-krachten merkelijk af te nemen, en niemand duidelijker dan hij zelf bevroedde de uitkomst dezer steeds toenemende verzwakking (55); niemand zag die ooit met meer bedaardheid te gemoet (56). 6

Eindelijk naderde het uur zijner ontbinding. Leiden, welks inwoners, eenige jaren te voren, de herstelling van 's mans gezondheid met algemeene vreugdeteekenen gevierd hadden (57), Leiden stond nu in rouwe gedompeld te worden.

De beroemde VAN SWIETEN, (dien hij gaarne tot zijn' opvolger gewenscht had, en die hem ook zeker opgevolgd zoude hebben, ware het kerkgeloof niet in den weg geweest) (58), GAUBIUS, DE GORTER, DE HAEN de getrouwste zijner leerlingen, omringen zijne legerstede; verslagenheid en weedom vervullen hunne harten. BOERHAAVE behoudt de kalmte, welke zijne deugd hem inboezemt, « ik gevoel het," zegt hij, « mijne waarden! ik heb aan mijne be-
» stemming op aarde voldaan. Wat ik tot welzijn
» mijner medemenschen heb kunnen doen, dit
» alles stelt zich thans levendig voor mijnen geest.
» Mijn hart doet mij geene verwijten; hoe zoet is
» mij deze overtuiging, hoe ver verheven boven de
» ijdele goedkeuring der menschen! Gij, mijne
» leerlingen maakt u zelven de achting en den
» dank van uwe natuurgenooten waardig: door ze
» u waardig te maken, zult gij ze best ontberen
» kunnen, wanneer gij die niet vindt waar gij ze
» verwacht had. Gewent u zelven, u boven den
» dank der wereld te verheffen, want pligt zal
» dikwils van u vorderen dat gij u niet stoort aan
» het gevoelen der menigte, volgens hetwelk
» echter de gunsten worden uitgedeeld; leert dus
» u zelven altijd streng te beoordeelen; en dat tot
» dit einde uw geweten steeds over u de wacht

» houde; schept u een inwendig bestaan, onaf-
» hankelijk van toejuichingen en berispingen der
» menschen. Trekt u de ondankbaarheid niet te
» sterk aan; ook zij heeft een onbekend zoet:
» want het diepe gevoel, dat geen ondank in staat is
» om de zachte aandoeningen der menschlievend-
» heid in ons hart te verdelgen, is buiten beden-
» king hooger genoegen dan de ondervinding der
» erkentelijkheid. — Dat het leven van den rijken
» en magtigen in uwe oogen nooit meer waarde
» hebbe dan dat van den armen en geringen. —
» Zijt niet tevreden met zelve het goede te doen,
» maar gebruikt ook al den invloed van uw beroep,
» om anderen het goede te doen beminnen. Wan-
» neer pligt roept, dan weet een braaf geneesheer,
» den haat, het gevaar, de besmetting, ja zelfs
» den dood te tarten. Men beklaagt hem mogelijk?
» dan, als een edelmoedig man vindt hij in de
» vervulling zijner pligten, en de opofferingen
» er aan verknocht, zijn grootste en eenigste ge-
» noegen. De ongevoelige verdient hier medelij-
» den; de ware arts is er ver boven verheven :.....
» kortom, leeft zoo, dat, wanneer voor u de tijd
» komt om den tol aan de natuur te betalen, en
» gij terug ziet op de afgelegde loopbaan, gij
» dan nergens iets ontmoet hetwelk uwe rust stoort;
» uwe laatste woorden zullen dan dankzeggingen
» zijn kunnen aan den opperheer van leven en
» dood, en treffende uitdrukkingen eener deugd-
» zame gerustheid van gemoed (59)."

Met deze gevoelens bezield, verliet hij nu alles

wat hem hier beneden dierbaar was. Zijn trouwe vriend en waardige ambtgenoot, ALBERTUS SCHULTENS, droeg kort hierna eene lijkrede voor, welke den allezins grooten BOERHAAVE naar verdiensten afschilderde, en alzoo aan den vereeuwigden, als het ware, de laatste openbare erkentenis toebragt (60). Eene eenvoudig deftige grafzuil rees ter onsterfelijke eer des overledenen (61). En in het midden der eerste geleerde mannen van Europa, werd aan de nagedachtenis van Leiden's hoogleeraar de verschuldige hulde bewezen (62).

Grooter en krachtiger dan deze statige plegtigheden, moet de invloed geschat worden, welken zijn genie op de natuurkundige wetenschappen in het algemeen, en tevens op de geneeskunde in het bijzonder heeft uitgeoefend.

Stellen wij hier in vergelijking met onzen BOERHAAVE, de twee met zoo veel regt vermaarde mannen, welke bijna gelijktijdig als sterren van de eerste grootte aan den geneeskundigen hemel flikkerden.

GEORGIUS ERNESTUS STAHL, poogde, uit eene éénige grondstelling, de geneeskunde als een wijsgeerig aaneengeschakeld geheel, daar te stellen; deze grondstelling, zeer zeker van vele beduidenis in de dierlijke huishouding, was het zelfbestuur (*autocratia*) der immer wakende natuur van den mensch, tegen de onheil aanbrengende inwerkingen, die hem bejegenen en zich, als het ware, van lieverlede vermenigvuldigen. Hier beheerscht het onstoffelijke het stoffelijke. Hoe rijk dit denk-

beeld zij, hetwelk de schoone en verhevene gedachten eeniger aloude grieksche wijsgeeren in het geheugen roept, hoe vruchtbaar deze strekking zij in merkwaardige gevolgtrekkingen, hoe keurig door deze bespiegeling de schrandere STAHL, eenige voorname duisterheden in de ziekteleer hebbe toegelicht, zijn stelsel is met reden te eenzijdig bevonden, en deze eenzijdigheid, gevoegd bij 's mans vast besluit, om zelfs de allernuttigste toepassingen op de geneeskunde uit andere wetenschappen ontleend, te verwerpen (63), zijne stroeve schrijf- en voordragts-wijze, dit alles heeft grootelijks medegewerkt, om te beletten dat zijn wijsgeerig stelsel in de geneeskundige scholen, eenigen belangrijken opgang heeft gemaakt (64).

FREDERICUS HOFFMANN maakt het drietal der hervormers volkomen.

Zijn eenigste beginsel in het verklaren der verschijnsels, zoo wel van den gezonden als ziekelijken toestand van het menschelijke ligchaam, stelt hij in de beweging der vaste deelen, en uit dit beginsel, poogt hij zelfs het leven te verklaren; hooger klimt hij niet op, om, op het voetspoor van STAHL, eene eerste oorzaak dezer beweging na te vorschen (65).

Ofschoon de denkbeelden van FREDERICUS HOFFMANN, eenen merkwaardigen invloed hebben uitgeoefend, mitsgaders van een genoegzaam gewigt geoordeeld zijn om in eene der beroemdste geneeskundige scholen van het beschaafde Europa, geleeraard, gelouterd en nauwkeuriger uit een gezet

te worden, heeft dit zamenstel insgelijks het verwijt van eene te duistere algemeenheid in deszelfs begrippen niet kunnen ontgaan; terwijl de schriften van den Saxischen GALENUS, door eene lastige uitgebreidheid, menigvuldige herhalingen, en eenen omslachtigen schrijfstijl de bemin- en beoefenaren der edele geneeskunde als terug doen deinzen.

Met deze twee groote vernuften heeft onze BOERHAAVE gemeen en zijne vereerende bewondering voor den grijzen vader der geneeskunst, en die helderheid van geest, dat scheppende vermogen, die hoogte van het genie, onwederstaanbaar aangevuurd, om den kern der algemeene begrippen door te dringen; zij allen gevoelden gemeenschappelijk dien blakenden ijver, om het rijk der duisterheid en deszelfs verderfelijke vooroordeelen te knotten; allen vonden hun volkomenste geluk in de heiligste zucht, om godsdienst en deugd te behartigen, om de waardigheid van den mensch te handhaven.

Boven hun beiden verheft zich nog onze onsterfelijke landgenoot, door zijne meer algemeene kundigheden: *eenvoudigheid in het verscheidene, is zijn kenmerk:* hij is de HIPPOCRATES der nieuwere tijden, die HIPPOCRATES, toegerust met al de kennissen, die de boom des levens in het Eden der wetenschappen heeft doen bloeijen; hij alléén kon die bewonderenswaardige leerwijzen ontwerpen, omdat hij alléén de geneeskunde in haar groot geheel en ook in al hare zijtakken doorgrondde; hij is de hoogleeraar der achttiende eeuw, wiens

meesterlijke voordragt en boeijende schrijftrant nog door niemand geëvenaard is.

Zoo verhief zich met majesteit en onbetwistbaar gezag de Nederlandsche geneeskundige school; gelijk eene opgaande zon schoot zij heldere stralen allerwege, waar wetenschappelijke beschaving was doorgedrongen (66). Voor haar verdwenen die eenzijdige begrippen, losse onderstellingen, bejaarde vooroordeelen, welke voor als nog den geneeskundigen gezigteinder het meest beneveld hadden. Het is door de geschiedenis bewezen: het had sedert de herleving der letteren en wetenschappen aan geene mannen van uitstekende bekwaamheden ontbroken, en Nederland had voor meer dan eenige streek des beschaafden werelddeels groote geleerden, schandere wijsgeeren, voortreffelijke geniën in meest alle vakken van kennis opgeleverd (67). Dan, in weerwil van dit, bij poozen hier en daar flikkerende licht, bestond er echter eene zeer merkbare verwijdering tusschen de hooge denkbeelden dezer groote geesten, en de alom in de scholen voorgedragene leerstellingen; er bestond eene zeer merkbare verwijdering, zeg ik, tusschen de verstandige vrijmoedigheid, den vasten gang, de taal der onafhankelijkheid dezer eerste geleerden, en de blinde sleur, de verwarde voordragt en de slaafsche vooringenomenheid van het grootste getal der leeraaren.

De schriften van G. E. STAHL en FREDERICUS HOFFMANN zelve, waren voor volkomene geleerden ontworpen. BOERHAAVE, een veel uitgestrekter veld

willende betreden, had zijne geneeskundige instellingen daarenboven der studerende jeugd toegeschikt; de strenge wiskundige orde derzelve, en 's hoogleeraars meesterlijke verklaringen, deden deze zijne leer verre boven anderen uitschitteren, en dus eene algemeene, zegepralende onderscheiding behalen over allen, die te gelijker tijd als hervormers van de heilzaamste der kunsten wenschten op te treden.

Uit Leidens hoogeschool is het eerst het doelmatige geneeskundige onderwijs voortgekomen. Ziedaar wat Nederland, benevens vele andere en gadelooze weldaden, aan BOERHAAVE, en de beschaafde wereld aan Nederland steeds verschuldigd zal blijven.

AANTEEKENINGEN.

(1) » Hermanus boerhaave werd in den jare 1668, te *Voorhout* geboren."

Zijn Vader was Jacobus boerhaave, een zeer geleerde man, en waardige bedienaar van het goddelijke woord aldaar, en zijne moeder hagara daelder. Uit dit huwelijk werden, benevens onze herman boerhaave, nog zes dochters geboren. Het schijnt dat de voorouders der boerhaave's oorspronkelijk uit de Provincie *Vlaanderen* afkomstig waren: *horum majores*, zegt schultens, *e Flandria oriundi, gentilitio nomine*, de rivière, *insigniti fuêre. v. Orat. in memor.* boerh. *p.* 4.

Hagara daelder overleed in 1673. Jacobus boerhaave hertrouwde in het volgende jaar, met eva du bois, en werd in dit tweede huwelijk nog met vier dochters en twee zonen gezegend, van welke laatste was de oudste Jacobus, de jongste marcus genoemd. De eerste heeft te *Leiden*, de tweede te *Breda*, het Christen Leeraarsambt met vrucht en stichting vervuld.

(2) » Behaalt de heerlijkste en zoetste zegepraal."

De taalkundige Schriften van vossius; terentius, erasmus; de H. Schrift, de algemeene geschiedenis, hadden hem, onder het toeverzigt van zijn' waardigen vader, ten leiddraad zijner oefeningen gediend, en te *Leiden*, onder het bestier van den geleerden van wynschoten, behaalde hij de eerste prijzen der latijnsche scholen.

(3) » Destijds mogt ook het bataafsche Athene op uitstekende hoogleeraren bogen."

Als starren van het helderste licht onderscheidden zich toen,

in de godgeleerdheid F. SPANHEIM; in de wijsbegeerte, W. SENGUERD; in de wiskunde, DE VOLDER; in de oude letterkunde, GRONOVIUS etc.

(4) » Eer aan den voortreffelijken J. TRIGLAND."

Bedienaar des Evangeliums te *Leiden*, naderhand hoogleeraar in de hebreeuwsche oudheden aldaar, bijzondere vriend van JACOBUS BOERHAAVE (den vader), en aan wien de zorg over onzen jongen HERMANUS was toevertrouwd. Hij overleed in 1705. SAXIUS, (*Onomast.* p. 342—343.) noemt TRIGLAND: *theologus litteratissimus.*

(5) » DANIEL VAN ALPHEN."

Destijds burgemeester van *Leiden*, een man van veel invloed, een waar Maecenas. JAC. TRIGLANDUS, zegt SCHULTENS, benevolentiam ei (BOERHAAVIO) conciliavit generosam, constantem et paternam viri ampl. D. VAN ALPHEN, quem maximi quos civitas et respublica dant honores ita illustrârunt, ut non minorem iisdem splendorem mentis celsitudine circumdederit." *V. Oratio in Memoriam* BOERHAAVII *p.* 13 in 4.

(6) » En zag weldra zijnen ijver met den gelukkigsten uitslag bekroond."

Onder het voorzitterschap van GRONOVIUS, verdedigde BOERHAAVE in het openbaar zijne academische Dissertatie, *quâ probatur bene intellectam a* CICERONE *et confutatam esse sententiam* EPICURI *de summo bono.* Gedrukt in 4°. *Leiden* 1690. Hier wordt grondig bewezen, dat CICERO het gevoelen van EPICURUS, wegens het opperste goed, volmaakt gekend en voldongen wederlegd heeft. De vaardigheid en echte welsprekendheid van den jongen geleerde werden algemeen bewonderd en toegejuicht, dermate zelfs, dat de regering der stad *Leiden* den redenaar met eermetaal begiftigde.

In 1690 werd BOERHAAVE tot doctor in de wijsbegeerte bevorderd, en verdedigde bij deze gelegenheid zijne *Dissertatio philosophica inauguralis de distinctione mentis a corpore*, welke ook dit zelfde jaar in druk verscheen, (4°). Een stuk, hetwelk niet minder, ook bij de openlijke verdediging, van zeer groote verdiensten getuigde. EPICURUS, SPINOSA en HOBBES, werden hier wederom mannelijk en met grond tegengesproken.

(7) » JAN VAN DEN BERG."

Een voorname regtsgeleerde, lid der regering, en destijds secretaris der bezorgeren van *Leiden's* hoogeschool; een man van groote

verdiensten en menigvuldigen invloed. De geleerde TE WATER noemt hem: *vir de republica Batava, rebus domi forisque præclare gestis egregium in modum meritus.* (v. narratio de rebus academicis etc. in appendice p. 189).

Zie verder VAN MIERIS, *Beschrijving van Leiden*, I. D. Bl. 61. WAGENAAR, *Vaderlandsche historie*, XVII. Deel. Bl. 436, en XVIII. Deel. Bl. 46, 74; SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, I. Deel. Bl. 82.

(8) » Op eene hem geheel eigene wijze, had hij die echte bronnen (der Godgeleerdheid) geraadpleegd en beoefend."

Te weten tijdrekenkundig, en beginnende met CLEMENS ROMANUS, « a CLEMENTE ROMANO exorsus, et juxta seriem secu- » lorum descendens, ut Jesu Christi doctrinam, in N. T. traditam, » primis patribus addisceret. Horum simplicitatem sinceræ doc- » trinæ, disciplinæ sanctitatem, vitæ DEO dicatæ integritatem » adorabat; subtilitatem scholarum divina postmodum inquinasse » dolebat. Aegerrime tulit sacrorum interpretationem ex sectis » sophistarum peti; et PLATONIS, ARISTOTELIS, THOMÆ AQUI- » NATIS, SCOTI, suoque tempore CARTESII cogitata metaphysica » adhiberi pro legibus, ad quas castigarentur sacrorum scriptorum » de DEO sententiæ. Experiebatur acerrima certamina, odia, » ambitiones inde cieri, foveri; adeo contraria paci cum Deo » et homine..... unde tam variæ sententiæ de doctrina sim- » plicissima. *v. Comm. de familia, studiis* BOERHAAVII *etc.*" Hij had zich voorgenomen om, bij zijne bevordering in de Godgeleerdheid, voor te dragen eene DISQUISITIO *cur olim ab indoctis tam numerosi, hodie a doctissimis tam pauci christiani facti sunt*, en deze edele gevoelens, die eenvoudige, maar verhevene denkbeelden, bezielden een' jongeling van even twintig jaren!

Een dergelijken leiddraad volgde hij in zijne geneeskundige studiën: « Veterum medicorum lectionem aggreditur, secundum » temporum, quibus vixère, seriem, initio facto ab HIPPOCRATE; » citò deprehendit *posteriores* omnia bona sua HIPPOCRATI debere; » et in hoc solo ergo diu substitit, hunc legendo, excerpendo, » digerendo. *Recentiores percurrens* stetit in SYDENHAMO, quem » pluries, semper avidius, excussit. *v. Comment. etc.*" Het is opmerkelijk dat de groote TIBERIUS HEMSTERHUIS en HENRICUS ALBERTUS SCHULTENS, in den loop hunner studiën, denzelfden weg hebben ingeslagen; van den eersten geleerden zegt de beroemde RHUNKENIUS: « quam vero consuetudinem ipse in legendo tenuerat,

» ut a veterrimo quoque scriptore gradum faceret ad eum, qui » proximus esset ætate, eandem aliis etiam atque etiam com» mendabat. *v. Elog*: HEMSTERH. *p.* 28, 30." Van den tweeden merkt de heer KANTELAAR aan: « SCHULTENS begaf zich op den » éénigen weg, ter verkrijging van ware geleerdheid en een' » gezuiverden smaak; en gaf zoo veel tijd en vlijt aan de beoe» fening der oude Grieksche en Romeinsche schrijvers, als zijne » bestemming maar eenigzins toeliet; hij volgde hierin de leerwijs, » door zijne meesters HEMSTERHUIS, RUHNKENIUS en L. C. VAL» KENAAR met regt ten sterkste aanbevolen, van namelijk met » den oudsten te beginnen, en allengskens tot den nieuweren af » te dalen." Zie *Lofrede op* H. A. SCHULTENS, door J. KANTELAAR, *Amst.* 1794. in-8° bladz. 14.

BOERHAAVE hoorde tevens de lessen van den hoogleeraar DRELINCOURT, woonde vlijtig de ontleedkundige demonstratiën van den hoogleeraar NUCK bij, en verzuimde vooral geene gelegenheid om dieren aan zijn eigen onderzoek te onderwerpen.

(9) » Liet zich te *Harderwyk* tot doctor in de geneeskunde bevorderen."

Zijne *Dissertatio inauguralis* voert den titel: de utilitate explorandorum in ægris excrementorum ut signorum. Harderovici, ad diem 14. Julii 1693. Te *Leiden* herdrukt in-12°, 1742. Eenigzins verkort afgedrukt bij BURTON, *account of the life, of* dr. BOERHAAVE, *London* 1743. in-8° *pag* 187. Ofschoon dit geschrift het kenmerk draagt van den tijd, waarin het geschreven is, en dat het, als een *Specimen inaugurale* beschouwd, misschien dragen moest, kan men echter reeds in hetzelve eenige sporen ontdekken, van den *ideen-gang*, dien BOERHAAVE naderhand in zijne theoretische werken ontwikkeld heeft. Tot staving van dit gezegde kan het volgende dienen:

« Omnem morbum, ipsam mortem, ægritudinem ut maximam, » ita finem, nisi externa inferantur vi, ortum suum trahere a » malo motu in liquoribus corporis hospitibus, quibus suam solida » debent originem; alias enim sano pergerent motu, atque proinde, » quum ex postulato extrinsecus nihil peccet exclusa vi, perennaret » et salus et vita. Motus autem ille in liquoribus depravatur ex » mixtura partium variæ indolis, quæ non respondet ei, quisquis » is est, qui requiritur ad ducendum spiritum: externa enim vis » non vexat et motus communis æqualis æquali agit impetu etc.... » Omnis morbus est certus motûs gradus certæ figuræ partium in » liquoribus versus quemdam terminum. Omne medicamentum

» est corporum môles certâ figurâ motusque gradu versus quoddam » punctum tendens. Ergo medela fit tollendo morbum (Coroll. I.) » addendo medicamentum (Coroll. II.)"

(10) » Hij had weleer het atheïsmus in eene latijnsche redevoering wederlegd."

Namelijk in zijne *Dissertatio philosophica inauguralis de distinctione mentis a corpore.* Zie hierboven de 6de aanmerking.

(11) » Als lector in de geneeskundige theorie aangesteld."

Ofschoon BOERHAAVE's uitstekende talenten bij zijne stadgenooten genoegzaam bekend waren, kon echter zijne geneeskundige praktijk hem niet geheel redden uit zekere bekrompenheid, in middelen van bestaan, welke voor zijne omstandigheden allernadeeligst zouden geworden zijn, had de edele VAN DEN BERG de gelegenheid niet gevonden, om zijnen begaafden gunsteling in eenen kring te plaatsen, welke hem de heerlijkste loopbaan opende.

(12) » Aanwijzende de reden en de ervaring."

De titel is: *Oratio de commendando studio Hippocratico, habita quum publicum institutiones medicas prælegendi munus in academia L B. inchoaret, anno* 1701.

Er behoorde moed en beleid toe, om dáár, waar de chimiatrische stelregels nog steeds gehuldigd werden, wáár men nog algemeen tegen de zuren, als bijna tegen de éénige ziekte-oorzaken, niet dan met *alkalia*, volgens SYLVIUS DE LE BOE, LE MORTIUS, TACHENIUS te velde trok, dáár eene stem te doen hooren, die den lof van HIPPOCRATES luid verkondigde, en deszelfs schriften als de zuiverste bronnen voor het geneeskundige onderwijs met nadruk aanbeval. Nog nimmer was den invloed des grijzen vaders der geneeskunst met levendiger kleuren afgemaald. Deze schildering (bladz. 4, 5 enz. der *opuscula*) is meermalen als een meesterstuk van welsprekendheid aangevoerd. Ziet hier 's leeraars aanspraak aan zijne leerlingen gerigt: « Vos, o præclari juvenes, sacra » Phœbo pectora, quibus re quam oratione convinci gratius, ipsam » accedite scaturiginem in vitæ solatia salientem; cujus salutari » lympha diffluunt, quæ de morbis, de affectionibus, de internis, » atque de prædicendi arte vobis volumina dedicavit, heu! Quan- » tum descivit sequutis dein seculis a prisca gloria medicina! » Quam turpiter ab efficacissimo artis magistro, usu, ad figmenta » ludentis ingenii defecit! Damnosa quid non imminuit inertia!

» Dum ab laboriosâ observatione ad philosophorum placita, ab » dictatis naturæ ad garrulitatem, ab hippocraticis effatis ad lu- » bidinem fingendi devolutam dolemus! Apage anili vix dignas » lucubratione personatorum chemicorum fabellas! Apage vana » promissa, in artis hermeticæ dedecus nota! Apage cyclopas, » qui phœbi sacra vulcano dicant, qui artium utilissimæ chemiæ » usum in cycliorum technas convertunt! Quantæ tamen aucto- » ritatis hæ nugæ pluribus habentur, neque naris tamen obesæ » viris! Quasi satis non fuisset simplicium numero compositorum » confusione methodorum mole obrui, nisi in malorum comple- « mentum impudentis ignorantiae portenta accessissent!" Ten aanzien van het in Nederland in zwang gaan der chimiatrische denkbeelden, te dien tijde, verdient nagezien te worden, Epistol. Matthæi Pallilii, M. ad GEORG. BAGLIVUM, te vinden in BAGLIV. Opera, edente Ph. Pinel tom. II. p. 450 et sq, in-8°. *Parisiis* 1788.

(13) » Over den invloed der werktuigkunde op de geneeskunde."

De titel is: *Oratio secunda de usu ratiocinii mechanici in medicina; habita 24 Septembris anno 1702. Quum tertii suæ stationis anni laboris auspicaretur.*

Niemand zal dezen invloed miskennen, hier door BOERHAAVE meesterlijk, en op zijne wijze, dat is streng wiskunstig, aangetoond. Wat de schriften van ARCHIMEDES, HUYGENS, NEWTON, BELLINUS, PITCARNIUS, en andere voorname wis- en werktuigkundigen ook geneeskundigen hadden aan het licht gebragt, wordt in deze redevoering, met eene zekere geestdrift, op de huishoudkunde van den mensch toegepast, gestaafd, en nader aangedrongen.

(14) » Hij wenschte den invloed der scheikunde binnen de juiste perken te houden."

Uit eene voorafgaande aanmerking (12) blijkt hoe BOERHAAVE door zijne inwijdingsredevoering als leeraar, de verkeerde en te ver gedrevene toepassingen der scheikunde op de diergelijke huishouding had te keer gegaan, tevens den vader der geneeskunde en deszelfs eenvoudige geneeswijze als de ware bron van kennis voor den Arts aanwijzende. Hieruit besluite men echter niet dat hij het spoor van STAHL drukkende, den invloed der scheikunde uit het gebied der geneeskunst wilde verbannen. Hij oordeelde haar ontoereikend om er eene *algemeene* ziekteleer (*Pathologia*) uit af te leiden, zoo als nog kort te voren, VAN HELMONT en SYL-

VIUS hadden geleeraard; doch hij erkende wel degelijk haar groote gezag in een aantal *bijzondere* verschijnsels, zoo wel van het gezonde als het zieke bewerktuigde wezen; verschijnsels, welke hij aantoonde door de werktuigkunde allezins onverklaarbaar te zijn, ofschoon hij uit deze laatste een grooter getal algemeene begrippen met onbegrijpelijke scherpzinnigheid wist af te leiden. Zie deswege zijn werk *Methodus studii medici*, *edente Hallero*. Tom. I. pag. 133. et sq. *Amstelodami* 1751, in-4°. HALLER *bib. practic. art.* BOERH.

(15) Zijne twee leerboeken, te weten:

I°. Institutiones medicæ in usus exercitationis annuæ domesticos. *Lugd. Bat.* 1708, 1713, 1720, 1727, 1734, 1746, in-8°. *Parisiis* 1722, 1737, 1747, in-12°. Vertaald in alle de europische talen, en zelfs in het arabisch, op last van den muphti. « Examinavi, zegt « A. SCHULTENS, specimina versionis, BOERHAAVIO » transmissa *Constantinopoli*, atque archetypo fideliter respondere » deprehendi." BOERHAAVE droeg dit werk aan zijnen schoonvader, den achtingwaardigen ABRAHAM DROLENVAUX op. De geleerde HALLER, een van BOERHAAVE'S grootste leerlingen, heeft hetzelve met bijvoegsels en verklaringen uitgegeven, onder den titel: HERMANNI BOERHAAVII, *Prælectiones Academicæ in proprias institutiones rei medicæ. Gottingæ* 1739. 5 vol. in-8° et 3 tom. 5 part. in-4°. *Taurin.* 1742. et *Lugd. Bat.* 7. vol. in-4° 1758. Zoo ook P. A. MARHERR en ANT. DE HAEN, onder den titel: *Prælectiones in* H. BOERHAAVE, *Institutiones medicas. Cum Præfatione* CRANSII; *Viennæ* et *Lipsiæ* 1772. 3 vol. in-8° De twee uitgaven, bezorgd door F. DE WASSERBERG, *ibid.* 5 vol. 1780-1782, beiden verscheidene reizen herdrukt. DE LA METTRIE, vertaler van het werk in de fransche taal, heeft hetzelve ook met bijvoegsels vermeerderd, onder den titel van: *Institutions et Aphorismes. Paris* 1743. 8 vol. in-12.

II° Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis in usum doctrinæ domesticæ digesti. *Lugd. Bat.* 1709, 1715, 1728, 1734, 1742, in-12. *Parisiis* 1720, 1726, 1728, 1745, 1747, in-12. *Lovanii* 1751, in.12. Cum tractatu de Lue venerea. De *aphorismi* zijn, zoo wel als de *institutiones*, in al de talen van Europa, ook in het arabisch vertaald, en dikwijls herdrukt.

Het is overbekend, om van anderen hier niet te gewagen, dat onze beroemde landgenoot VAN SWIETEN, gedurende 20 jaren, de vertrouwde en geliefde leerling VAN BOERHAAVE, naderhand lijfmedicus van H. H. M. M. van Oostenrijk, eene voortreffelijke

uitgaaf met zeer uitgebreide ophelderingen van de *aphorismi* gegeven heeft, onder den titel: GERARDI VAN SWIETEN, *Commentaria in* HERMANNI BOERHAAVII *aphorismos de cognoscendis et curandis morbis* 5 vol. in-4°. De eerste 3 deelen in 1742, de tweede druk geheel 1745 tot 1762. Hier voegt men gewoonelijk bij den index Gladbachii, 1 vol. in-4° *Lugd. Bat.*, apud *Verbeek* et *Douzy* 1776. in-4°; nog steeds klassiek.

(16) » In een' schrijftrant voorgesteld enz."

Met opzigt tot de *aphorismen*, zegt de beroemde STOLL, een der voornaamste *practici* der vorige eeuw: « Placent fideliter casteque observata, et canones inde legitima inductione confecti, significanter dein lucideque expressi: hæc dos est BOERHAAVIANIS... » Verum uti hæc probo, ita displicet illa ut nunc est, ventosa » loquacitas, quæ sub amplo verborum volumine nil solidi tenet; » displicet illa opinionum vertigo quà ars laborat ubi hypothesis » hypothesim trudit *V. aphor. de cognoscend. et curandis febribus*," in-8° *Viennæ* 1788. *præfat.* En de groote J. P. FRANK, zoo hoog geëerd bij alle geneeskundigen, uit hetzelfde gevoelen. « Vastissimæ scientiæ qualis medicorum est, fundamenta paucioribus complectere, problema sistit, cujus solutioni BOERHAAVIO propius nemo accessivit." *Præf. ad epitom. de curand. homin. morb.* vol. 1. *Manheimii* 1802, in-12.

(17) » BOERHAAVE beklom den opengevallen leerstoel in de genees- en kruidkunde."

BOERHAAVE aanvaardde het gewone leeraarambt den 20 Maart 1709, met eene redevoering, ten titel voerende: *Oratio qua repurgatæ medicinæ facilis asseritur simplicitas. Lugd. Bat.* in-4°. ook in de opuscula te vinden, gedrukt in *den Haag* bij *J. Neaulme* 1738, in-4°. p. 19.

Ofschoon het denkbeeld dezer hooge eenvoudigheid der geneeskunst in de ware schriften van HIPPOCRATES allezins doorstraalt, was echter dit onderwerp nimmer met onwrikbare bewijzen aangetoond, noch in zijn geheel bondig daargesteld. Deze redevoering behoort zeer zeker tot de uitmuntendste voortbrengsels van onzen landgenoot; men oordeele slechts uit het volgende:

« Veri character ubique est simplicitas; illi indagando fidissima » hæc index...... ea solum ad medicinam pertinere, quæ, vitam » tuendo atque sanitatem, ab injuria morborum tutos præstant » homines planum haberi arbitror. Quorum quidem vim et mate» riem esse infinitam, tralatitiæ fere opinionis fide traditur.

» Quare inter omnes, quæ cluent, artes, medicinalem ut copia » diffusissimam, ita hinc difficillimam esse, pervulgatus sermo est. » Verum qui dubia a certis, a veris falsa prudens separaverit sin- » ceræ artis pauca habet dogmata. In hac enim condenda assu- » mendum nihil, cujus perito est suspecta fides, jubet erroris præ- » metuens prudentia, et, quæ ad nostra capita pertinet, funesta » fallaciæ pernicies. Quæ sane numquam felicius vitabitur, quam » explodendo quidquid sectis proprium. Nec apparebit veritas » facilior, quam si sincerum id modo admittitur quod idonei om- » nes communi semper approbant suffragio. Si HIPPOCRATIS vo- » lumina emaculata fuerint, pauca dabunt certa, et illa simplicissi- » ma...... Mellifluo suavis ore Plato, tantique viri numerosa » secta, quot scriptis medicas ornavit bibliothecas? sed triangulos, » numeros, harmonias, parabolas, et horum omnium sacra myste- » ria repudiate, simulque eorumdem tot falsa consectaria, vos oro, » quæ sunt reliqua? Pauca quæ prior dixerat HIPPOCRATES..... » Sincera liquida per morbi efficaciam momento quolibet va- » riant. Quæ ergo mutatio non causa hujus, sed effectus mali est. » Adeoque ille, qui omnes has diversitates primo notas petit, ut » in sanationem primarii morbi eat curatio, inanem ludit operam; » radice intactà fructum vellit, et, sine profectu, artem sibi jam » gravem mole majore aggravat..... id enim, quod finis morbi » ut excrementum per crisim abjicit, in principio mali erat na- » turale corpori, sed vi ægritudinis corruptum jam degenerat. » Si itaque in initio exstinctus esset morbus, critica materies vitæ » amica perennasset..... ab exemplo vulgari constabit fides; si » veneni virus in corpora salubria advertimus. Hauserit argentum » vivum, cui a rodendo nomen, homo robustissimus. Quid fit? » omnium pervertitur actionum ordo, candescit æger æstu, pu- » trescunt humores, atque corrupti colluvies per omnia corporis » emissaria quâ datâ portâ ruit. Attamen omnis hic impetus post » tot excreta silens indicat ejus, quod asserui, veritatem liquidam. » Non enim crisin hanc otiosus præstolatur medicus, sed toxici » assumti virus ilico domans, omnem liquorum corruptelam ante- » vertit: adeoque eo pulchrius officium fecit, quo pauciora præs- » titit........ Remediorum scientia artificem consummat sola; ea » vero et infinita numero et uni tamen singula suo morbo pro- » pria sunt. Nihil ergo agendum, nihil ne tentandum quidem in » arte erit, nisi illi qui propriam morbi speciem propriâ medelâ » tollit. Quæ si quid evincit, eò valet oratio, ut omne medicum » explodatur studium. Nemo scilicet, insanus nisi fuerit, ad cul- » tum scientiæ adspirabit, cujus bonos usus novit impossibiles.

» An vero sic se gesserunt in artis exercitio, viri qui laudantur, HIPPOCRATES et SYDENHAMUS? impetum moderantur, » excitant torporem, aut vires victu sustinent, curaturi acutos." (*Opuscul.* BOERHAAVII, *Hag. Comit.* apud *Neaulme pag.* 21—24 *et* 25 in-4°). Deze uitmuntende redevoering is in het nederduitsch vertaald, en te lezen in het negende deel der verhandelingen van het geneeskundige genootschap: *Servandis Civibus.* Het overige van dit boekdeel (296 bladz. in 8°.) behelst de verhandelingen over BOERHAAVE's geliefde spreuk: *simplex sigillum veri.* Het blijke hieruit aan den lezer hoe uitgebreid een werk zoude worden, wanneer men de geschiedenis van hetgeen BOERHAAVE voor het geneeskundige vak gedaan heeft, in alle hare bijzonderheden, voor geneeskundigen moest voordragen. Zoo iets zoude meer dan één boekdeel beslaan.

(18) » Zijne zucht voor die soort van oefeningen."

Sporen van deze geliefde oefeningen vindt men in 's mans briefwisseling met MORTIMER in Engeland en met BASSAND in Oostenrijk. Het is bekend dat BOERHAAVE, gedurende den zomertijd eene buitenplaats, aan de Haarlemmer vaart gelegen, bewoonde, alwaar hij insgelijks verscheidene Amerikaansche gewassen aankweekte. « Unicum est, schrijft hij aan MORTIMER, unicum est, » quo animum laxo arte severa distento, *arboretum* scilicet, in » quo colendo et amplificando totus insanio. Si hisce meis nugis » velles favere, læta mihi sane pareres gaudia..... Possum quippe » Americanas frutices et arbores præsertim nostro submittere cœlo; » quare tanto easdem avidius cupiebam plantas." *V. analecta ex epistolis* BOERHAAVII *p.* 215. *apud* BURTON.

(19 » Bekend zijn zijne kruidkundige schriften."

Te weten: 1° Index plantarum quæ in horto Academico Lugduno-Batavo reperiuntur, *Lugd.-Bat.* 1710, 1718, in-8°. 2°. Index alter plantarum quæ in horto Academico Lugduno-Batavo aluntur, *Lugd.-Bat.* 1720 et 1717, in-4°. cum XXX figuris. Dit werk wordt voorafgegaan door eene geschiedkundige opgaaf der bestuurderen van den leidschen kruidtuin, en in dezen *index plantarum*, worden reeds 4000 soorten beschreven. Tweemaal is de leidsche kruidtuin, tijdens BOERHAAVE, vergroot geworden. In de *Bibliotheca botanica* van LINNÆUS bekleedt onze landgenoot eene eervolle plaats, zie gemelde werk, pag. 102, *et mihi*, pag. 15, 19, en 22. in *editione Leod.*, in-8°. zoo wel als in die van HALLER

vol. 2° *p.* 96. *in*-4° 1772. HALLER zegt van hem: Caracteres generum et classium addidit.... ut totam plantam consuleret neque radici, foliis aut faciei locum in generum caracteribus negaret stamina fere ubique adjecit ut characterem adeo, quem solent naturalem vocaret, primus adornaret. Voorts de *Philosophia botanica*, van LINNÆUS, pag. 20. V. *Mouton-Fontenille, systême des plantes*, in-8°. 5 vol. pag. 7, table deuxième. De geleerde CURT SPRENGEL laat te dien opzigte aan onzen BOERHAAVE billijk regt wedervaren. « HERMANNI systema, schrijft hij, Carpologicum novum et cele-
» berrimum quidem nactum est adseclam, HERMANNUM BOERHAA-
» VIUM, virum et medica arte felicissimum et chymiæ scientia
» doctissimum, adeoque pium, integrum, modestum et liberalem,
» ut immortale præbuerit virtutum omnium exemplar... Genera
» plantarum nova constituit: Samoloïdem, Clutiam, Paaviam,
» Caprariam, Basellam.... Incipit ab imperfectis, dirimit totum
» regnum in herbas et arbores; illas dispescit in monocotyledones
» et dicotyledones. Has primo loco positas dividit in eas, quæ
» nudo semine et quæ capsulis gaudent, semina dein et loculo-
» rum numerum adducens. Sic malva ad polyangyas pollycoccas,
» umbelliferæ stellatæ ad gymnodospermas, veronica ad diangias
» polyspermas, verticilatæ ad gymnotetraspermas, ranunculus ad
» gymnopolyspermas pertinent. Monocotyledones diducit in brac-
» teatas (liliaceas) et gramina, arbores juxta fructus formam, in
» pomiferas, bacciferas etc." 28 Gewassen worden hier voor het eerst naauwkeurig beschreven. Zie *Histor. Rei Herbariæ*, vol. 2. pag. 199. BOERHAAVE heeft voorts den dank aller plantkundigen verdiend door zijne keurige uitgaaf van het werk van VAILLANT, ten titel voerende: *Botanicon Parisiense, ou dénombrement par ordre alphabétique des plantes qui se trouvent aux environs de Paris par M.* SEB. VAILLANT, *enrichi de plus de* 300 *figures par* CLAUDE AUBRIET 1727. 1 vol. in folio. CURT SPRENGEL, (*Op. cit.* pag. 201. tom. 2.) zegt er van: « Posthumum opus et utilissimum
» a BOERHAAVIO acquisitum, qui id splendore liberali Leidæ edi-
» dit."

(20) » Zonder welke omstandigheden welligt het heilige vuur in den schranderen Zweed ware uitgedoofd."

LINNÆUS had aan BOERHAAVE groote verpligtingen. In den jare 1735 beval BOERHAAVE hem aan den edelen CLIFFORD, door wien hij het oppertoezigt over den schoonen kruidtuin, *hartekamp* genaamd, verkreeg. Ook hebben de voornaamste werken van den

geleerden Zweed te Leiden destijds het licht gezien, als b. v. het *Systema naturæ*, *Musa Cliffortiana*, *florens Hartecampi*, — *Genera plantarum* — *Corollarium generum plantarum, cui accedit methodus sexualis* — *Critica Botanica* — *Classis plantarum*. *Petri Artedi Ichtyologiam recognovit et edidit* CAROLUS LINNÆUS. Te Amsterdam verschenen : *Bibliotheca botanica* — *Viridarium Cliffortianum* — *flora lapponica* — *hortus Cliffortianus*. Vervolgens reisde LINNÆUS door Frankrijk en Engeland, op kosten van CLIFFORD, kwam aldaar in betrekking met de grootste natuurkundigen, en vertrok naar Zweden, in 1730. « Permansit LIN» NÆUS in Belgio aliquando pauper. Tandem suadente magno » BOERHAAVIO, horti Cliffortiani curam obtinuit; tunc munifi» centia novi Mæcenatis, præter stipendia copiosa, exoticas » plantas numerosissimas, tum vivas tum rite desiccatas enucleare » potuit, vivens in bibliotheca Cliffortii, prætiosioribus libris » botanicis ditata, sic per biennium placide cum musis agere » potuit, hocque brevi spatio plurima eruditionis, nec non pro» fundæ cognitionis botanicæ, orbi erudito tradidit." *V. Lucubrationem de vita et meritis* LINNÆI, in-4° pag. 3. *ed. Lugdunensi*, 1796.

(21) » Zes indische planten naar den naam van BOERHAAVE genoemd."

Zie LINNÆI Species plantarum, *tom.* 1. *pag.* 19–23. Editionem curante Wildenowio, in-8°.

(22) » Dan inzonderheid in zijn geschrift aan den beroemden RUISCH."

V. epistolam ad RUISCHIUM, Virum Clarissimum, *pro sententia* MALPIGHIANA *de glandulis, Amstelodami* 1722. Herdrukt bij de *Elementa chymiæ*, onder den titel van : *Opusculum anatomicum de fabrica glandularum in corpore humano, continens binas epistolas, quarum prior est* HERMANNI BOERHAAVII, *super hac re, ad* FREDERICUM RUISCHIUM, *altera* FREDERICI RUISCHII *ad* HERMANUM BOERHAAVE, *qua priori respondetur*. Dit werkje heeft betrekking tot het verschil, hetwelk tusschen MALPIGHI en RUISCH bestondt, wegens het maaksel der klieren. BOERHAAVE betoont zich hier het gevoelen van MALPIGHI toegedaan, en staaft het zelfs met bewijzen; welke MALPIGHI had over het hoofd gezien. Dan de tijd aan BOERHAAVE te kort schietende, om zelf dit gewigtige stuk der ontleedkunde met proeven, op de deelen zelve genomen, verder uit te werken, vond hij geen beter middel dan deswege met den beroemden

RUISCH in briefwisseling te treden. RUISCH louterde zijn zeer naauwkeurig gevoelen, stelde eene menigte proeven in het werk, wederlegde MALPIGHI, en won nu zelfs den bijval van BOERHAAVE.

(23) » Bijdragen tot de heelkunde."

Tot de heelkundige schriften van BOERHAAVE behooren : 1° Zijne *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis*, in welke de ontsteking en hare verschillende uitgangen, de verwondingen, kneuzingen, been-eter, enz, meesterlijk worden opgehelderd. 2° De *Praelectiones de morbis oculorum* Göttingæ 1750, door HALLER uitgegeven, die deswege aanmerkt: « ibi dudum videt BOERHAAVE » aperire præstare canalem lacrimalem ipsum (in fistula lacrimali) » quam novam parare, veramque naturam fistulæ lacrimalis in » obstructis ductibus ante *Anellium* docuit; hemeralopiam et » nyctalopiam, presbyopiam et myopiam erudite explicuit, et » multa proposuit quæ nunc pro novis habentur." 3° *Prælectiones de calculo*. Ibid in-8°.

(24) » Zijn werk over de scheikunde."

Elementa chymiæ quæ anniversario labore docuit in publicis privatisque, *Lugd.-Batav.* 1732, in-4° *met* de Opuscula omnia: als de Orationes, epistol. RUISCHII, — 2 Historiæ morbi, — de Lue venerea, — de Mercurio, aan zijnen broeder JACOBUS BOERHAAVE, bedienaar van het H. Evangelium, opgedragen, met wien hij, eenige jaren te voren, vele scheikundige proefnemingen had gedaan. *Te dulcem mihi*, zegt hij aldaar, *te dulcem mihi, fidum constantemque fuisse comitem et socium gratus jam et laetus recordor;* voorts herdrukt te *Parys* in 1733, 1753, 2 vol. in-4°, met de *Opuscula; Hagæ-comitis* 1746, in-8°, in het fransch vertaald door ALLEMAND, naderhand hoogleeraar in de Wijsbegeerte te *Leiden*, wiens vertaling door HIER. GAUBIUS is overgezien; *Amsterdam* 1752, 2 vol. in-8°, vermeerderd door TARIN, *Parys* 1754, 6 vol. in-12.; van dewelke LA METTRIE een kort begrip heeft uitgegeven, onder den titel van *Abrégé de la théorie chimique*, *tirée des écrits de* BOERHAAVE, *avec le traité du Vertige. Paris* 1741. in-12. Voorts verscheidene engelsche uitgaven, als in 1735, in-4°, door DALHOWE, in 1741, in-4°, door SHAW; eindelijk nog een kort begrip, met beoordeelende aanteekeningen voorzien, door een' ongenoemden, aan welke beoordeelingen door ROGERS, onder den naam van BOERHAAVE, beantwoord is. Andere uitgaven, vóór de Leidsche van 1732 uitgekomen, zijn door BOERHAAVE niet erkend......

Ofschoon er over de scheikunde reeds eenig helder licht was

opgegaan, hare bewerkingen misten echter nog het voordeel van onder algemeene wetten te zijn gerangschikt. BOERHAAVE was de eerste, die haar in de duidelijke orde eener eenvoudige natuurkunde voorstelde, en uit al de hier en daar verstrooide lichtstralen een geheel vormde, hetwelk niet minder eene volmaakte leerwijze als den juisten staat der toenmalige kunst aan de hand gaf. *Pene autodidactos in laboratorio chemico suæ artis rudimenta posuit.* Zegt HALLER, *bibl. cit. p.* 143. BOERHAAVE's verhandeling over het vuur is hier ten hoogste merkwaardig.

Het heerschende gevoelen, tot op BOERHAAVE's tijden, over dit allermoeijelijkste stuk der natuurkunde, bestond in de vooronderstelling, dat het vuur alleenlijk voor eenen bijzonderen toestand der ligchamen, of wel voor eene, op zekere wijzigingen volgende beweging van derzelver fijnste deelen moest gehouden worden. De groote NEWTON zelfs helde over tot dit laatste gevoelen (*V. Optice latine redd. a* SAMUEL CLARKE. *Lond.* 1706, in-4°, pag. 294). Het is hier de plaats niet de tegenwerpingen in het midden te brengen, welke met grond tegen dit gevoelen kunnen geopperd worden. Genoeg, dat onze BOERHAAVE met proeven staafde, dat het vuur eene stof van bijzonderen of eigen aard was (*sui generis*); wel te onderscheiden van het brandbare. Volgens zijne stellingen is het eene grondstof van onveranderlijken aard en eigenschappen, welke stof, gelijkvormig verbreid, echter geheel verborgen blijft, en zich alleen openbaart door hare werkingen, als: warmte, licht, kleuren, uitzetting der ligchamen en verbanding; werkingen welke zich allen te gelijk, dikwijls eenige zich alleen vertoonen, naar gelang der omstandigheden, als daar is b. v. licht zonder warmte in den phosphorus, ook warmte zonder licht, als in de verhitte ligchamen, nog niet tot gloeijen gebragt. Dit gewigtige stuk der natuurkunde is in onze dagen het voorwerp van vlijtige navorschingen der eerste natuurkundigen van Europa geworden, en heeft alzoo keurige aanwinsten bekomen, te uitgebreid om hier te vermelden. Tot de verdienstelijkste mannen, in dit vak gewerkt hebbende, behooren: ADAIR CRAWFORD, DELUC, LESLIE, PICTET, PREVOST en de graaf RUMFORD, bij welken laatsten natuurkundigen althans de invloed van onzen BOERHAAVE volstrekt moet erkend worden: „ il y a longtems, schrijft hij, il y a longtems que „ *la Chaleur* fait l'objet favori de mes recherches. Ce fut en lisant l'excellent traité de BOERHAAVE sur le feu, à l'âge de 17 „ ans, que je me suis attaché à ce sujet; et si, appelé depuis à „ d'autres travaux, j'ai quelquefois été obligé de l'abandonner,

„ j'y suis constamment revenu et toujours avec un nouveau „ plaisir, etc. V *Mémoires sur la chaleur*, par le comte de RUMFORD. *Paris*, Didot, 1804, in-8° p. 1. Eene der merkwaardigste scheikundige ontdekkingen onzer eeuw is voorzeker de ontleding van het water in zuur en waterstof. Dan WILKENS (*Grens-Journal der physik*, b. V. c. 19) heeft ons opmerkzaam gemaakt, dat reeds BOERHAAVE eenige verschijnsels had waargenomen, welke de ontleding van het water bewezen: hij verbrandde, namelijk, in een besloten vat, eene zekere hoeveelheid alkohol, en het bijzonderste daaruit ontstane voortbrengsel was water. Hij zegt: (*Element. chimiae* tom. 1. pag. 322) „ apparet hinc, „ materiam hanc, omnium maxime inflammabilem, dum ab igne „ in flammam vertitur, dum ergo ignem vere alit, videri mutari „ in aliam materiam, quæ, post hanc mutationem, ipsum ignem „ nutriri nequit amplius, sed in aquam quantam abit quantum „ nobis judicare licet. An hæc aqua in alkohole prius hæserit, „ nulla, nisi hac arte separabilis! An vis ignis comburens al- „ kohol in aquam puram vera commutatione converterit? An „ aër, inter ardendum hanc aquam suppeditaverit? Alia dein „ exempla docebunt a prudentibus instituenda." Men ziet hieruit, hoe nabij BOERHAAVE is geweest om die groote ondekking insgelijks de zijne te maken.

(25) Zie hier FOURCROY's woorden:

Il est impossible de méconnaitre dans les recherches méthodiques de BOERHAAVE, et surtout dans les idées nouvelles qu'elles ont repandues, la source ou l'origine des principales et nombreuses découvertes qui se sont succedées sans interruption sur les matières végétales, et notamment sur les espèces d'huiles qu'on en retire, soit par l'expression, soit par la distillation; sur les gommes-résines, sur les bensoins et les baumes; sur le Caouthouc ou résine élastique, sur les sels essentiels des végétaux, sur les fécules, la matière élémentaire, le sucre, le gluten de la farine, les parties colorantes. Ainsi les travaux de NEUMANN, de GAUBIUS, de CATHEUSER, de BECCARI, de KESSELMEIJER, de POULLETIER, de MACQUER, de BAUMÉ, de PARMENTIER, de BERNIARD, de BUCQUET et de tous les chimistes qui, depuis BOERHAAVE, ont ajouté une grande masse de faits à l'analyse végétale sur les principes immediats qu'elle fournit, découlent en quelque sorte des premières données, des premières bases de cette analyse posées par cet habile chimiste.

C'est aux vues de BOERHAAVE que BUCQUET doit surtout son

ouvrage intitulé: *introduction à l'étude des corps naturels tirés du règne végétal.* 2 vol. in-12. *publ. en* 1773. V. l'encyclopédie par ordre des matières.

(26) » *Oratio de chemia suos errores expurgante.*"

Gehouden den 21 September 1718, bij het aanvaarden van het gewoon hoogleeraarambt in de scheikunde; overwaardig om ook nog in deze dagen gelezen te worden. Een aanzienlijk getal nuttige vindingen, maar zonder verband, was niet genoegzaam om duizend ongerijmdheden en gedrochtelijke gevoelens op te wegen, welke door de scheikunst of liever door de overvliegende maar verwilderde vernuften van PARACELSUS en van HELMONT, werden ingevoerd. De belofte van een algemeen middel tegen alle ziekten, ja tegen den dood, (of voor altoos, of ten minste tot den uitersten ouderdom), betooverde het menschdom door een valsch voorkomen van eenvoudigheid, hetwelk zijnen oorsprong uit eene verwarde denkwijze had genomen. Deze overvliegers bedrogen zich zelve door trotscheid, en hunnen ligtgeloovigen medemensch door de ijdele vertooning van een gedroomd geluk, hetwelk, indien het wezenlijk bestond, bezwaarlijk den naam van geluk zou kunnen dragen. Het is niet onwaarschijnlijk dat de groote BOERHAAVE, die de schriften van deze vermaarde mannen en meest al derzelver aanhangers ernstig had gelezen, uit dien hoofde aanleiding genomen heeft, om de kunst, welke in zeer vele andere opzigten zijne herstellende hand behoefde, evenwel eerst en bovenal van die zijde te hervormen. Hoe het zij, wij hebben aan zijnen onvermoeiden ijver te danken dat de scheikunde thans het heerlijkste licht over de geneeskundige verrigtingen verspreidt, met eenen invloed, die zoo veel te grooter is, als hare palen naauwer omschreven zijn. (Zie *Verhandelingen van het genootschap: Servandis civibus* 9 deel. *Inleidend vertoog*, bladz. 28 *en verv.*) [Volgens J. SCHELTEMA: door den geleerden en verstandigen geneesheer SIMON STYL gesteld]. En inderdaad de grootste mannen hebben hier zelden den middelweg weten te houden. SYLVIUS was te ver gegaan, en had de gansche ziekte-leer en beoefening der geneeskunst uit scheikundige werkingen willen afleiden. De beroemde STAHL integendeel, terug gehouden door het gevaar van verkeerde toepassingen in het behandelen van ziekten, had de scheikunde, als het ware, van de geneeskunde verwijderd. BOERHAAVE oordeelde geheel anders te dien opzigte: hij wist dezelve allezins op den regten prijs en

in de juiste perken te stellen, waardoor hij zich hierin werkelijk van STAHL onderscheidt. Zie BOERHAAVE *Elementa chymiae*, vol. 1. pag. 82–89. *Lugd.-Batav.* 1732, 2 vol. in-4°. In eene keurige academische redevoering door den hooggeleerden S. J. BRUGMANS, op den 1sten November 1800, te *Leiden* uitgesproken, hebben wij de hooge verdiensten van onzen BOERHAAVE in de scheikunde naar waarde hooren verkondigen; wij twijfelen echter, of dit stuk door de drukpers gemeen gemaakt zij. [Thans, in 1825, zijn wij in het zekere onderrigt dat deze redevoering, door den heer BORY DE St VINCENT, (*V. Eloge de M.* BRUGMANS, *dans les annales des sciences physiques, tom.* 2, le premier (*en mérites?*) de ses discours), genoemd nimmer is in het licht gekomen].

(27) » Medelid der koninklijke maatschappijen te Parys en te Londen."

Het was in het jaar 1728, dat BOERHAAVE gekozen werd tot medelid der koninklijke fransche maatschappij, in plaats van den afgestorven' grave de MARSIGLI, en twee jaren later van de koninklijke maatschappij van Londen. De gedenkschriften dezer maatschappijën bevatten zijne *Dissertatio de Mercurio*, te weten de eerste in de *Mémoires de l'académie des sciences de Paris*, *en* 1734, de tweede in de *Philosophical transactions*, n° 430, 443 et 444, ook in zijne meergemelde *Opuscula* te vinden.

(28) Deze door BOERHAAVE uitgegeven werken zijn:

1 CAR. DRELINCURTII *opera*, *curante Boerhaavio.* Amst. 1717 et Hag.-Comit. 1737, in-4°.
2 NICOL. PISONIS *Selectiores observationes.* Lugd.-Batav. 1718, in-4°. Cum præfatione BOERHAAVII.
3 BARTHOL. EUSTACHII *Opuscula anatomica*, 3a editio, Delphis. 1726, in-8°.
4 AND. VESALII *Opera anatomica* et *chirurgica.* Lugd.-Batav. 1725, 2 vol. in-fol. B. S. ALBINUS was hier mede-arbeider. Men meent dat het leven van VESALIUS door BOERHAAVE alléén geschreven is.
5 S. VAILLANT, *Botanicon Parisiense.* Lugd.-Batav. fol. vol. 1. cum fig. 1727. Zie deswegens CURT. SPRENGEL, *Hist. rei herbariae*, 2 vol. pag. 200 et sq.
6 MORGAGNI *Epistolae anatomicae.* Lugd. Batav. 1728. in-4°.
7 BELINUS, *de urinis et pulsibus.* Lugd.-Bat., in-4° 1730.
8 PROSPERI ALPINI *de Præsagienda vita et morte*, cum *præfatione* H. BOERHAAVII, in-4° 1733.

9 ARETÆUS CAPPADOX, *de causis et signis morborum, eorumque curatione.* Lugd.-Bat. 1731, in-fol.

10 NICOL. PISONIS *de cognoscendis et curandis morbis,* 1743, in-8° et 1736, in-4°. Cum *præfatione* BOERHAAVII.

11 *Tractatus medicus de lue venerea, præfixus Aphrodisiaco.* Lugd.-Bat. 1728, 1731, 2 vol. in-fol.

12 SWAMMERDAM, *Histor. insectorum*, sive *biblia naturae* Lugd.-Bat. 1737. 2 vol. in-folio. Door GAUBIUS in het latijn vertaald, en mede door BOERHAAVE uitgegeven.

13 MARSIGLI, *Histoire physique de la mer* etc.

Met den geleerden GROENEVELD had hij zich voorgenomen eene volledige uitgave der nog ontbrekende grieksche geneeskundige *classici* te leveren. Dan, ofschoon er een groot aantal bouwstoffen voor den *Nicander* en *Aëtius* reeds waren in gereedheid gebragt, is die onderneming niet verder gegaan dan tot de uitgave van den reeds gemelden *Aretæus Cappadox.*

Uit dit alles blijkt onwedersprekelijk, hoe vurig onze BOERHAAVE de vorderingen der geneeskundige wetenschappen en der natuurlijke geschiedenis ter harte nam. De geleerde TE WATER heeft mij verzekerd, onder de charters der heeren curatoren van de leidsche hoogeschool een vertoog gezien te hebben, door BOERHAAVE geschreven, en aan die curatoren aangeboden, om dezelve op te wekken, dat zij de beoefening der natuurlijke historie op alle mogelijke wijze wilden helpen bevorderen, en uitbreiden.

Niet minder getuigden deze uitgaven van 's mans zeldzame kennis der oude letteren, tot welk gedeelte des voorouderlijken roems BOERHAAVE rijkelijk hetzijne heeft toegedragen; hooren wij deswege een' bevoegden regter, te weten, den geleerden A. SCHULTENS, in zijne opdragt aan BOERHAAVE der *Institutiones ad fundamenta linguæ hebreæ.* Lugd.-Bat. 1737, in-4°. „Hos nobiles stimulos, „schrijft hij, si et meum pectus pupigisse dixero, non arrogan„tiæ id deputabis; sed honesto laudis amori, quem tuum de „exiguis meis conatibus judicium, jam inde a quo professioni „linguarum orientalium admotus fui, in me succendit: atque „novis indentidem igniculis animavit. Hoc nomine, aliisque „compluribus, me infinitum quantum tibi debere, publice pro„fiteor, ut nec ignorari in publico volo; idem illud tuum de „meis reculis judicium et honoris et favoris aditum mihi apud „reipublicæ et academiæ nostræ proceres emunivisse." Men zie voorts PETR. BURMANN. *in annotatione ad syllogen epistolarum*, tom. II. pag. 193. SAXII *Onomasticum*, part. V. etc.

(29) Tot de practische werken behooren:

1 *Tractatus medicus de lue venerea, præfixus Aphrodisiaco*, 1728, in folio; ook in 12. uitgegeven. Voor zoo veel deze voorrede aangaat, een practisch werk van BOERHAAVE, wel te onderscheiden van zijne *prælectiones de morbis venereis*, in 1751 te Leiden en in Frankrijk in het licht verschenen.

2 Een aanzienlijk gedeelte der *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis* (Zie aanm. 23.) in welke vooral, uit een *prognostisch* oogpunt beschouwd, uitmunten de hoofdstukken de *Angina*, *Aphtis*, *Apoplexia*, *Cancere*, *Catalepsi*, *Ictero*, *Phthtisi e Pleuritide etc.*

3 *Libellus de materia medica et remediorum formulis. Lond.* 1718, in-8°. *Lugd.-Bat.* 1719, 1727, 1740, in-8°. *Parisiis* 1720, 1745, in-12. *Francofurti*, 1720, in-12. *Lovanii* 1750, in-12. *Traduit en français par* DE LA METTRIE, *Paris* 1739, 1756, in-12., ook gedrukt bij wijze van aanhangsel in de verklaringen of *Commentaria* van den vrijheer VAN SWIETEN, 5de vol.

4 Voorts zijne *Opera posthuma*, als zijn de *Prælectiones de morbis nervorum, edi curavit* JACOBUS VAN EEMS, 2 vol. in-12. *Lugd.-Bat.* 1761.

5 *Prælectiones de morbis oculorum*, *ed. Gottingensis*, 1750, in-12. (Zie aanmerking 23).

6 *Consultationes medic. quas edidit* A. HALLER, *Gotting.* 1744, in-12. *Cui adjectæ sunt prælectiones de calculo. Introductio in praxin clinicam, etc.* Herdrukt in 1749, op eene naauwkeuriger copij van profr HEISTER.

7 Eenige Brieven over onderwerpen van practische geneeskunst, in de verzameling zijner briefwisseling met den weener geneesheer BASSAND. *V.* HERM. BOERH.: *Epistolae ad* J. BASSAND. *Vindob.* 1778, in-12.

Het dient insgelijks hier aangemerkt te worden, dat BOERHAAVE, in hoedanigheid van *praxeos professor*, dagelijks kliniek les gaf, en te dien einde een akademisch *Nosocomium* voor de studerende jeugd opende.

(30) » In de geneeswijzen van mannen van genie, heerscht één en de zelfde geest."

Welke ook de bijzondere leerstellingen en gevoelens der voornaamste geneeskundigen mogen wezen, of tot heden geweest zijn, althans in het beoefenen der kunst zelve doen zich voornamelijk

drie onderscheidene zaken voor, die, onvoorwaardelijk en gebiedend, de aandacht des geneesheers tot zich trekken. 1°. De oorzaken der ziekte of de schadelijke inwerkingen. 2° Het zieke ligchaam zelf, welks verrigtingen gestoord zijn; 3°. De geneesmiddelen. Hier is het voorstel tot deszelfs uiterste eenvoudigheid gebragt. Deze drie hoofdpunten in het oog te houden, deszelfs verband na te sporen, de natuur te volgen, ervaring en gezonde rede te raadplegen, ziedaar het doel van den waren *practicus;* het zij hij zijne denkbeelden ook aan het publiek bekend make, het zij hij zich tevreden houde in zijnen kring alléén werkzaam te zijn. En deze pogingen ontwaart men zoo wel in BOERHAAVE, als in HIPPOCRATES, in ARETÆUS zoo wel, als in SYDENHAM; men ontwaart ze zoo wel in derzelver onsterfelijke werken, als in eenige der thans nog levende schrijvers van den eersten rang, of in de wijze van behandelen der zieken, door voorname hedendaagsche geneesheeren in het werk gesteld. Alle pogingen, welke niet tot gemelde doeleinden voeren, zijn voor de beoefenende geneeskunde van weinig waarde; niemand kan, zonder dezelve te behartigen, op den naam van waren arts aanspraak maken. Hieruit volgt tevens welk *dadelijk* nut de onderscheidene *systemata* aan de hand geven. De geleerde FREIND had dit reeds over lang aangemerkt. „Quid aliud egerunt viri," schreef hij, „quid aliud egerunt viri ingenio et „doctrinâ præcellentes, illi instaurandæ medicinæ inter Græcos „et Arabas principes, quam sibi proposuerint studiorum metam, „nisi ut id ipsum intelligerent naturam sequi, ita tamen sequi, „ut arte eam, ubi opus esset, inflectere et regere possent?" *V.* FREIND, *de Purg.* tom. II. pag. 134. *ed. Lugd.-Bat.* 1734, in-12. Dr. BARKER heeft deze overeenkomst der grootste, der oordeelkundigste *practici* ten aanzien der schielijk afloopende ziekten, zeer grondig aangetoond in zijn vertoog, ten titel voerende: *Essay on agreement betwixt ancient and modern physicians.* Ook in het fransch vertaald, onder den titel: *Essai sur la conformité de la Médecine des anciens et des modernes, ou comparaison entre la pratique d'*HIPPOCRATE, GALIEN, SYDENHAM *et* BOERHAAVE, *dans les maladies aigües. Amsterdam* 1749, in-12. Men kan ook deswegens met vrucht nalezen: GRUNERS, *Concordia Medicinæ veteris et novæ vindicata. Jenæ* 1806, in-8°.

(31) »Meesterstukken van ziektebeschrijvingen zijn:"

Atrocis nec descripti prius morbi historia. Lugd.-Bat. 1724.

(*Œsophagus laceratus*). *Atrocis rarissimique morbi historia altera. Lugd.-Bat.* 1728. (*moles maxima adipis a summo thoracis fastigio ad septum transversum usque*). Ook in de meergemelde *opuscula* te vinden.

(32) Onder de voornaamste geleerden, welke de stellingen van onzen BOERHAAVE gewijzigd en gelouterd hebben, behooren voornamelijk:

I° KAAUW BOERHAAVE, neef van den hoogleeraar H. B., in zijn werk, ten titel voerende: *Impetum faciens dictum Hippocratis. Lugd.-Bat.* 1745, in-12.

II° JOH. DE GORTER, in zijn *Medicinæ compendium Viennæ.* 1749, en in deszelfs *Medicinæ systema. Harderov.* 1750, 2 vol. in-4°.

III° ALB. DE HALLER, in zijne *Elementa physiologiae corporis humani. Lausannae* et *Gottingae* 1758 - 1766, 8 tom., in-4°. HALLER's bewijs der prikkelbaarheid kan als de grond aangezien worden van meest alle volgende min of meer eenzijdige stellingen, het zij uit die prikkelbaarheid zelve, het zij uit de ontaarding der vochten, het zij uit de scheikundige verhouding der bewerktuigde levende ligchamen afgeleid, en op de dierlijke huishouding toegepast.

IV° HIERONIMUS DAVID GAUBIUS, in zijne *Institutiones pathologiae medicinalis. Lugd.-Bat.* 1758. Cap. *de solido vivo.*

V° De vrijheer GERARDUS VAN SWIETEN, *Commentaria in* HERM. BOERHAAVII *Aphorismos de cognoscendis et Curandis morbis Lugd.-Bat.* 1745 - 1772, in-4°. etc.

(33) » VOLTELEN's leer der aanwijzingen."

Te vinden in 's mans *Pharmacologia universa,* 3 vol. in-8°. *Lugd. Bat.* 1797. Zie tom. I. pag. 15.

(34) » De geschiktheid dezer leerboeken voor het onderwijs."

Het is algemeen bekend dat de weener hoogleeraar Mr STOLL, tot leiding zijner lessen de *Aphorismi de cognoscendis et curandis febribus* gebruikte, van welk werk hij in de voorrede zeide: « illius (BOERHAAVII laboris) quædam aut expurganda videbantur aut refingenda: alia aliter digerenda: quæ utique vir immortalis, si illi daretur recentiorum observatis nunc uti, pro ingenii sui admirabili felicitate multò abundantius præstitisset etc." Vid. *Ed. Lugd.-Bat.* 1788, in-8°.

Wij zelven hebben, te *Parys*, de lessen van den beroemden

hoogleeraar CORVISART, over de slepende ziekten, bijgewoond; de *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis chronicis excerpti ex* HERMANNO BOERHAAVE. *Parisiis* 1802, in-8°. Een werkje, door den heer CORVISART zelven te dien einde uitgegeven, diende tot leiddraad zijner voordragt. Wijlen Prof. PARADYS was insgelijks gewoon van de *Aphorismen* van BOERHAAVE voor het onderwijs gebruik te maken.

(35) » In den aard van alle geneeskundige stelsels."

Dat het stelsel van BOERHAAVE zich niet heeft kunnen staande houden, zoo als het ontworpen was, ligt in den aard der zaak, en wij willen hiermede geenszins verstaan worden aan deszelfs waarde te kort te doen. Het drukte den geest zijns tijds uit, het ging hem zelfs vooruit in eenige *Paragraphen* der *Aphorismi*, leidende alzoo reeds tot de daarop kort gevolgde leer der *Solidar-Pathologie*. Van dien kant beschouwd, zijn en blijven alle leerstelsels van hoog belang, in het streven namelijk naar wetenschappelijke eenheid. Daartoe kan BOERHAAVE gezegd worden reuzenstappen te hebben gedaan. Er was een tijd, op welke eene verklaring, uit de verhouding der vier elementen afgeleid, voldoende scheen om *alle* pathologische verschijnsels op te helderen. Schei-, Wis-, Werktuig- en Waterloopkunde, hebben hare beurt gehad, en brengen inderdaad zeer veel toe om menig vraagstuk licht bij te zetten; ja wat deze hulpwetenschappen daartoe bijgedragen hebben, kan en moet (behoorlijk gewijzigd) in het algemeene stelsel wel degelijk als onafscheidelijk *(integrerend)* deel opgenomen worden, tot verkrijging van algemeene wetten des levens, zonder welke de geneeskunde, als wetenschap, niet kan optreden. Al dadelijk loopt het in 't oog, dat, ofschoon ook bij de levende ligchamen de wetten voor de mededeeling der beweging, voor de werking der algemeene aantrekkingskracht, en de bijzondere aantrekkende krachten gelden, welke bij de logge ligchamen plaats hebben, er boven dien dit voorname onderscheid bestaat, dat bij de levende nog eene kracht of oorzaak komt, waardoor de uitwerksels geheel verschillend worden; wij naderen echter die algemeene wetten des levens; teruggang is ook niet wel mogelijk; ja de standsverwisselingen der geneeskunde volgen elkander schielijker op. De afstand van het te bereiken doel moet misschien onberekenbaar gesteld worden, dan, onder dit oogpunt beschouwd, levert de geschiedenis der geneeskunst eene rijke bron van overweging en genoegen. Door verlichte kunst-broeders hopen wij verstaan te zullen worden.

(36) Zie *Aanmerkingen* 22, 23, 29, 30 en 31 enz.

(37) Zie KAAUW BOERHAAVE, *l. c. Impetum faciens. Lugd.-Bat.* 1745. *Cap. de consensu inter homines.* § 406. pag. 355 *et sq.* De beroemde TISSOT, *oeuvres* tom. IX *contenant le traité des nerfs*, *Lausanne*, in-8° pag. 299, en MOREAU DE LA SARTHE, *Mémoires de la société médicale d'Emulation;* vol. 2. pag. 189. hebben naderhand dien invloed van het gemoed ook hunner aandacht bijzonder waardig gekeurd.

(38) » Zijne deugd en regtschapenheid."

Zijn aanleg, geaardheid, opvoeding, het stichtende voorbeeld zijner ouders, alles schijnt hier medegewerkt te hebben, om in BOERHAAVE die blakende menschlievendheid aan te kweeken, welke al zijne daden bestuurde, en hem alzoo natuurlijker wijze tot de studie der geneeskunst lokte; deze zoo zeer uitgebreide wetenschap in al hare uitgestrekheid leerende kennen, moest zij wederkeeriglijk zijne deugd en Godsvereering nieuwe kracht bijzetten; en welke is er inderdaad, die ons een verhevener denkbeeld van het Opperwezen en van ons zelven geeft? Om alleenlijk tot de kennis des stoffelijken zamenstels van den mensch door te dringen wordt bijna de geheele omvang der natuur ingeroepen! Dit verband van ware deugd en regtschapenheid met verheven genie en diepe kennis vindt men misschien nergens levendiger uitgedrukt dan bij de voortreffelijkste geneeskundigen; men denke aan HIPPOCRATES, GALENUS, bij de ouden; aan NIEUWENTYT, HARVEY, HALLER, VAN SWIETEN, bij de latere.

(39) » Gewend aan ligchamelijke oefeningen."

Deze prijsbare gewoonte heeft hij, geheel zijn leven door, getrouwelijk onderhouden, en niet alleen ligchamelijke beweging, maar de zaligheden van het landleven, de genoegens der edele toonkunst en vrienden-bij-eenkomst, met zijne drukke werkzaamheden zóó weten te verbinden, dat uit deze afwisselingen de beste uitwerking voor den staat zijner gezondheid voortvloeide. *Fessus*, zegt A. SCHULTENS, *fessus*, *testudinis concentu solabatur lassitudinem; musices amantissimus.* Orat. cit. p. 83. Onze eerste dichter heeft dit ook meesterlijk geschilderd :

« Voor alles wandel; of bestijg het dravend ros:
» Zijn schudding maakt den last der ingewanden los,
» En drijft de bloedrivier, waar ze in verstopte buizen
(bruizen;
» Tot staan kwam; doet het vocht door milt en darmscheil

» Besproeit de dorre huid als met een zachte waas.
» En zet de scheiding af door nier en waterblaas.
. . . .
» Verberg uw boeken; leg de dichtveer uit de hand!
» Maar neem bestoven veêl en strijkstok van den wand,
» Geef zangerig klawier; geef spaansche mandoline
» Uw ving'ren bezigheid, of dartle tamboerine.
. . . .
» Laat zoete vrinden kout (maar 't zij van ware vrinden,
» Wie hartlijkheid en smaak, geen stijve pligt verbinden,
» Wier omgang voor verstand niet ledig is of dor!)
» U streelen, doch vermijd het ramlend dischgesnor."

BILDERDYK, *Ziekten der geleerden*, 5[de] zang.

(40) Zijne vurige dankbaarheid."

In de akademische redevoering uitgesproken, bij gelegenheid dat BOERHAAVE het hoogleeraarambt in de kruid- en scheikunde nederleide, *Oratio* 7.[a] (Vid. *Opuscula*), schildert hij met de levendigste kleuren zijne gevoelens van erkentenis voor den aanzienlijken VAN DEN BERG. Bij iedere gelegenheid weidde hij uit over zijne verpligtingen aan de leermeesters zijner jeugd. Men zie onder anderen BURCHERI DE VOLDER, *Oratio de novis et antiquis*, door BOERHAAVE uitgegeven.. (*in Præfat.*) « Gratus fuit BOERHAAVE ad excessum," zegt SCHULTENS, « si in » virtute excessus, nihil in vita suavius sibi duxit, quam bene » de se promeritos, publice, privatum, celebrare et officia, bene- » ficia, sibi impertita cum fænore rependere." *V.* ALB. SCHULTENSII, *Orat. in Mem.* BOERHAAVII, pag. 80. Bovengemelde redevoering (*Oratio* 7ma) bevat ook de betuigingen der vurigste dankbaarheid aan de geleerde natuurkundigen aller landen, die den leidschen kruidtuin verrijkt hadden.

(41) » Wanneer hij nog als geneesheer miskend werd."

Zie de 11[e] aanmerking. Acht jaren na zijne bevordering tot geneesheer, bevond hij zich nog in de noodzakelijkheid van aan de studerende jeugd lessen in de wiskunde te geven. Zie BURTON, *Comment.*, etc.

(42) » Zijn gevoel voor onafhankelijkheid."

Wij zullen hier wederom 's Mans eigen woorden overnemen: « Lautis conditionibus, lautioribus promissis invitatus, *plus*

» *vice simplici*, a viro primariæ dignationis, qui gratia flagran-
» tissima florebat regis GUILLELMI III, ut *Hagam-comitum* sedem
» caperet fortunarum, declinavit constans. Contentus videlicet
» vita libera, remota a turbis, studiisque porro percolendis unice
» impensa, ubi non cogeretur alia dicere et simulare, alia sentire
» et dissimulare: affectuum studiis rapi, regi. Sic tum vita erat
» (ante acceptum lectoris munus), ægros visere, mox domi in
» museo se condere, officinam vulcaniam exercere; omnes medi-
» cinæ partes acerrime persequi. Mathematica aliis tradere.
» Sacra legere, et auctores qui profitentur docere rationem certam
» amandi Deum." *V. commentarios de familia, studiis, vitae cursu, propria* BOERHAAVII *manu conscriptos, et post obitum inter ejusdem MSS. repertos.* Item *orat.* A. SCHULTENS: *in memor.* BOERHAAVII, pag. 25 et 26. FONTENELLE *l. c.* maakt deswegens de volgende opmerking: « Les lettres et les sciences forment
» assez naturellement des ames indépendantes, parce qu'elles
» modèrent beaucoup les désirs." V. *Eloge de* BOERHAAVE, mihi pag. 291, in-18., 4me vol. 1785.

(43) » Zijn geduld ging alle begrip te boven."

Vooral ten aanzien van het in het werk stellen van scheikundige proefnemingen. Er zijn er, die 15 à 20 jaren geduurd hebben; het *amalgame* met kwikzilver heeft BOERHAAVE 511 keeren in het werk gesteld, en de overhaling of *distillatie* van dit metaal 877 reizen. « Si difficiles," schrijft hij aan MORTIMER,
» putant nugas Britanni, id tamen laudabunt, quod alios meis
» impensis dedoceam, quæ summi in arte principes nimis con-
» fidenter tradunt." V. *Epist.* 3 *Martii* 1737.

(44) » Zijne nederigheid."

Deze zeldzame hoedanigheden in een man van zulke uitstekende bekwaamheden bleken ten duidelijkste in den jare 1701, wanneer de heeren kuratoren VAN DEN BERG en VAN ALPHEN aan BOERHAAVE de eerste openingen deden van hun besluit, om hem als lector aan de hoogeschool aan te stellen. BOERHAAVE weigerde dit uitdrukkelijk: « pro incredibili modestia," zegt SCHULTENS, « quæ sapientiæ ejus pulcherrima semper comes ad-
» hæsit, *ambitionem* istam, sic vocabat scilicet, *longissime* a se
» *amovere* atque adeo Ampliss. VAN DEN BERGIUM obtestari,
» deponeret istam cogitationem, neque se in amico producendo
» exponeret." V. *Orat.* A. SCHULTENSII, pag. 26.

(45) » Zijne braafheid en godvrucht, in vergelijking der huichelarij . . . ."

Ja huichelarij, die de goddelijke geneeskunst verre beneden het laagste bedrijf stelt, en haar te vaak aan de verachting ter prooi heeft gegeven. Men vergelijke hier de gevoelens van ware Godsvereering en edele onafhankelijkheid van onzen BOERHAAVE met de laaghartigheid sommiger zoo gezegde geneesheeren, kruipende voor de eene of ander personaadje, die uit hoofde zijner beroepspligten of anderzins invloed op de gemeente uitoefent. Alles is vooraf berekend, en de doctor moet in plaats van, volgens zijn' eersten pligt, het rijk van menschelijkheid en kennis uit te breiden, en gevaarlijke vooroordeelen te knotten, zelf een slaaf en werktuig van het drieste bijgeloof en onkunde worden. Hij laat er zich niet zelden toe vervoeren!" *Quid non mortalia pectora cogis...*

(46) » Als zoon."

Wij hebben uit het voorafgaande gezien, met welke liefde en hoogachting BOERHAAVE zijne te vroeg gestorven ouders vereerde; niet minder vereerde hij naderhand zijnen schoonvader, den wel-edelen heer ABRAHAM DROLENVAUX, aan wien hij in 1713 zijne *Institutiones* opdroeg, en bij die gelegenheid zijne erkentenis vernieuwde, dat de heer DROLENVAUX hem zijne eenige dochter tot echtgenoot had toegestaan. « C'étoit," zegt FONTENELLE, « l. c. au bout de trois ans que venoit ce remerciment, » et que BOERHAAVE faisoit publiquement à sa femme une de» claration d'amour."

(47) » Als echtgenoot."

BOERHAAVE huwde, in zijn 42 jaar, de eenige dochter van den heer A. DROLENVAUX, schepen der stad *Leiden*. Alle berigten komen daarin overeen, dat deze vereeniging steeds het voorbeeld van een hemel op aarde opleverde. Zie SCHULTENS, FONTENELLE, CHAUFFEPIED, *Dictionnaire historique*, in folio, etc.

(48) » Als vader."

Van vier kinderen is eene eenige dochter in het leven gebleven, welke steeds het voorwerp was zijner teederste zorgen. Zie de boven aangehaalde levensbeschrijvers.

(49) » Als hoogleeraar."

Niets was in staat aan zijne pligten als hoogleeraar het geringste

verzuim toe te brengen. Op de gestelde uren was hij geheel aan zijne talrijke leerlingen overgegeven. Personen van den hoogsten rang, souvereinen zelfs, waren verpligt, wilden zij onzen grooten geneesheer raadplegen, deze uren te ontzien. Menig jaar is hij als hoogleeraar in de schei- en plantkunde, in de bespiegelende geneeskunst, en als *professor clinices* in het akademische gasthuis, tot onderrigt der leerlingen, dagelijks werkzaam geweest. *id. ibid.*

(50) » Als geneesheer."

De geringste zijner stadgenooten, even als de eerste personaadjen van zijnen tijd, riepen zijne hulp als geneesheer in. Aan allen was hij ten troost en toeverlaat. BENEDICTUS XIII, Roomsch Paus, was hem het herstel zijner gezondheid schuldig, om van andere hooge personen, zoo als van den dapperen prins EUGENIUS, en Z. M, den koning van Pruissen niet te gewagen, welke insgelijks een onbepaald vertrouwen in BOERHAAVE stelden. « Domus » ejus," zegt SCHULTENS, « templum fuit Æsculapii, artisque » Apollineæ sacrarium, unde Hippocratica quotidie responsa » edebantur; in solatium innumeræ illæ undique nationum, re» gionumque, confluentis multitudinis." V. *Orat.* SCHULTENSII, pag. 56. De overlevering gewaagt van een brief uit *Algiers*, anderen zeggen uit *China*, welke aan BOERHAAVE door den Dey om raad in ziekte zoude geschreven zijn, en alleenlijk ten opschrift voerde: *aan* BOERHAAVE, *in Europa*. Nergens hebben wij deze anecdote genoegzaam bevestigd gevonden, bekennende tevens, wat ons aangaat, daar minder, dan men gewoon is, belang in te stellen.

(51) » Dat zijne leerlingen hem na aan het hart lagen, blijkt uit alle hunne schriften."

Men zie onder anderen deswege VAN SWIETEN, (*in Praefat. ad commentaria sua*), voorts HALLER, GAUBIUS, DE GORTER, JAUCOURT, *Encyclopédie* D'YVERDON in voce BOERHAAVE; BURTON *an account;* MATTY, *Essai sur le caractère du grand médecin, ou éloge critique de M.* HERMAN BOERHAAVE. *Cologne* 1747, in-12.

(52) J. DE METZGER, (*Skizze einer pragmatischen literärgeschichte der medecin*, vol. 1. pag. 352) zegt van hem: « Prunklos » und einfach in seinem Aeusern, war BOERHAAVE ein angeneh» mer lichtvoller lehrer, ein beförderer des talents, für wissen» schaftliche gegenstände, freygebig und, was seinem ruhm die » krone auffetzt, tolerant gegen seine gegner. HALLER, (*in Bibliotheca med. practica* IV. p. 142) noemt hem: « omnium aman-

» tem, nemini detrahentem, eumque ipsum, a quo quotidie re-
» futabatur, maximis sibi beneficiis obstringentem."

(53) In een' brief, destijds aan zijn' vriend BASSAND geschreven, lezen wij:

« Ego recte valeo, noctu dormio in villa mea; quinta matutina » peto urbem. Ibi ad sextam a meridie querelas ægrotantium » lenio. Chemica exerceo. Animum legendo oblecto. Deum adoro, » amo, venereor unice. Redux rus stirpes contemplor, agnosco, lau- » doque amici BASSANDI liberalia munera: hortus enim superbit » arborum varietate vegetarum, ibi ego plantis immorior, et » amore plures habendi senesco. Amabilis, dulcis insania!..... » ita pariunt divitiæ insatiabilem majorum famem..... ignosce » senescentis amici delirio, quærentis serere arbores, quæ adspec- » tum juvent nepotum, iisque umbram faciant. Mihi sic vita » transit inter hæc, dolenti nihil nisi quod non simul sis, lætus » cætera...... Gaudeo dum intelligo, frui te amabili convictu » carissimæ filiolæ, atque eam solari labores actos in diurnos » vespertino cantu et cymbalo. Quam illud jucundum, domi phi- » lomelæ suavitate refici! expertus novi. Faxit Deus diu ea con- » tentus vivas." (*Epist.* LXXXV). In 1797 hebben wij op meergemeld landgoed, aan de leidsche vaart naar *Haarlem* gelegen, nog zeer schoone boomen, onder anderen een' tulpenboom mogen beschouwen, door de hand van onzen BOERHAAVE geplant.

(54) » Uit alle gewesten vloeiden leerlingen naar *Leiden*."

De voornaamste geleerden van Europa rekenden het zich tot bijzondere eer, met den leidschen hoogleeraar in briefwisseling te treden. Tweemaal vervulde hij het rectoraat. Zie wegens zijne akademische redevoeringen, bij die gelegenheid gehouden, het aanhangsel onzer aanteekeningen.

(55) » Wij willen hier wederom 's mans eigen uitdrukkingen bezigen."

Zelf beschrijft hij zijne ziekte, in dier voegen: « Me prehendit » vomica in pulmone, spiritum præfocans ad levissimos corporis » motus, a tribus abhinc mensibus, quotidie increscens. Si clausa » augetur, opprimet; si vero rumpitur, eventus incertus."

(56) En verder:

« Quidquid fiet, id omne continget ex arbitrio supremi numi-

» nis. Cur ego metuam, quid cupiam aliud? adoremus Deum! » Sufficit. Interim curo sedulò, ut lectissima adhibeam remedia, » ut leniam et maturem, securus de exitu. Vixi ultrà sexaginta » et octo annos, semperque lætus." (*Epist. ad* J. B. BASSAND LXXXIX. *Script.* 16 *mart.* 1738.

(57) Wanneer, op den 11 Januarij 1723, BOERHAAVE, na eene gevaarlijke jigtziekte doorgestaan te hebben, wederom geheel hersteld, zijne lessen hervatte, drukte de stad *Leiden* hare regtmatige gevoelens uit, door algemeene vreugdeteekenen, verlichting der gansche stad, enz. Zie de meermalen aangevoerde levensbeschrijvers, SCHULTENS, BURTON, enz.

(58) » Meer dan eenmaal heeft BOERHAAVE openlijk gezegd, dat hij geen' bekwamer' opvolger kende, dan GERARD VAN SWIETEN."

Zoo maar de staatsinrigting had toegelaten, dat iemand van den roomsch-katholijken godsdienst het hoogleeraarambt bekleedde. Zie *Lobreden, auf den Freiherrn* GERARD VAN SWIETEN, *von* E. G. BALDINGER. *Jena* 1772, in-4°. pag. 12. Waarvan het verslag is te vinden bij EDUARD SANDIFORT, *natuur- en geneeskundige bibliotheek*, X. D. bladz. 203. Insgelijks de *Encyclopedia Brittannica*, Vol. 3. 3. *edit. Edinb.* 4. pag. 338 *et seq.*

(59) Deskundigen zullen hier eene navolging van het *Jusjurandum* aan alle geneesheeren, reeds door vader HIPPOCRATES voorgeschreven, ligtelijk erkennen.

(60) » BOERHAAVE overleed den 23 September 1738."

Even gelijk de vreugd, eenige jaren geleden, wegens het herstel van leidens hoogleeraar, zich algemeen vertoond had, zoo vertoonde zich thans eene algemeene droefheid. Men verhaalt, dat, toen de hoogleeraar SCHULTENS in de lijkrede de volgende uitdrukkingen bezigde: « O qui ardor! qui amor! Quem avidis» simis præstantium doctrinarum auditoribus, divinum os sus» pectantibus, divinum pectus admirantibus inspirabat. Sed » reprimo me, ne dum frena laxem huic cogitationi, una cum » exquisita nobilissimorum juvenum frequentia, qui exhaustum » illum sapientiæ fontem nunc clausum lugent, *totus lacrimis* » *colliquescam* atque actionem ineluctabili tristitia confundam." de geheele vergadering in tranen uitbarstte en de redenaar voor eenige oogenblikken verhinderd werd voort te gaan.

Deze akademische redevoering wordt, bij bevoegde regters, met reden zeer hoog geschat, en zoo veel te meer moet het grieven, dat het mij, welke moeite ik ook hebbe aangewend, nimmer gelukt is, dezelve in haar geheel te bekomen. De titel is : A. SCHULTENS, *Oratio academica in memoriam* HERMANNI BOERHAAVII, *viri summi, ex decreto rectoris magnifici et senatûs academici, habita die* IV *Novembris, anno* 1738. *Lugd.-Bat. apud Joh. Luzac*, in-4°. *ad calcem, Epicedia, etc.* [door goedgunstige mededeeling van mijn' hooggeachten ambtgenoot Profr. GERARD SANDIFORT ben ik thans (1825), in staat gesteld geweest die oratie geheel te kunnen lezen]. Eenige niet algemeen bekende bijzonderheden van 's mans godsdienstig leven en dood worden gemeld in de *vaderlandsche bibliotheek*, VII. D. N°. 8, in de *mengelstoffen*, bl. 362-367.

(61) De eenvoudige deftigheid van dit gedenkteeken in de *st. Pieters kerk* opgerigt, beantwoordt aan des overledenen hoogleeraars geaardheid, aan eene zedige nederigheid: het bestaat alleen in eene marmeren lijkbus, welke zeer naauwkeurig gehouwen is: onder den rand van dezelve zijn rondom zes, aan hun oogmerk kunstig voldoende en elkander vervangende, mans- en vrouwen kopjes, verbeeldende de verschillende staten des menschelijken levens, en te gelijk aanduidende dat BOERHAAVE aan beide de kunnen in alle levenstrappen zijne heilzame hulp bood. De lijkbus staat op een voetstuk van zwarten steen, op welks opstaand vlak van voren boven aan, een slinger van wit marmer zich vertoont, waarin de zinnebeelden der artzenij en broosheid des levens verbeeld worden, terwijl zich in het midden van dezelve in een *medaillon* ontdekt de welgelijkende afbeelding des grooten mans in zijne grijsheid; hier onder pronkt de nederhangende slip, met een klein rond, om welks binnensten omtrek des overledenen zinspreuk gehakt is:

SIMPLEX SIGILLUM VERI

of

Het eenvoudige is het zegel der waarheid.

Omtrent in het midden van dit voetstuk is het volgende eenvoudige opschrift, met witte letteren ingelaten:

SALUTIFERO
BOERHAAVII
GENIO
SACRUM.
Dat is:
Aan den gezondmakenden geest van BOERHAAVE *gewijd.*

Eindelijk leest men op het plint van het voetstuk, in voege als boven, ter regter zijde:

NATUS DIE XXXI DECEMBRIS
MDCLXVIII.
Geboren den 31 *December* 1668.

En ter linker zijde:

DENATUS DIE XXIII SEPTEMBRIS
MDCCXXXVIII.
Overleden den 23 *September* 1738.

Men vindt dikwils een afdruksel van dit gedenkteeken in plaat gebragt, als titel-blad, bij het eerste deel van de *Commentaria* SWIETENII. Vol. 1. *Lugd.-Bat.* 1745, in-4°.

(62) » In het midden der geleerdste maatschappijën werd zijn naam gehuldigd."

Met name te *Parys*, in de koninklijke maatschappij van wetenschappen, door den beroemden FONTENELLE; als mede in de geneeskundige, door QUESNAY, geneesheer des konings, welke de leerstellingen van BOERHAAVE niet oneigen *la médecine collective* noemde.

(63) » Besluit van den hoogleeraar STAHL, ten aanzien der scheikunde."

Wij gelooven hier wederom de eigen woorden van een' voornaam' vreemd' geleerde te moeten bezigen.

« On peut dire que STAHL, effrayé par les dangers que la » chimie mal appliquée au traitement des maladies avait produits, » et frappé des reproches mérités qu'on lui faisait, a poussé trop » loin l'espèce d'arrêt magistral qu'il a porté à cet égard. BOER» HAAVE n'a pas eu la même repugnance, et n'a pas repoussé » avec autant de force la chimie de la médecine; il a senti » qu'elle pouvait lui rendre de véritables services; et ce beau » génie, dont quelques modernes n'ont peut-être dit de mal, » que parce qu'ils ont senti sa supériorité, et parce qu'ils ont » voulu atténuer l'autorité qu'il avait acquise dans les écoles, a » fait lui-même un usage prudent et sage des connaissances

» chimiques pour la physique animale." V. *Encyclopédie méthodique*, art. *Chimie*, par FOURCROY.

(64) » STAHL's wijsgeerig stelsel heeft weinig of geen opgang gemaakt."

De leer van dezen schranderen hervormer, wegens de ziel, als ideaal gedeelte des levens beschouwd, is onvolledigliјk voorgesteld, ja loopt meer op voorgevoelens dan op het ware weten uit; en dewijl STAHL alleenlijk uit dat ideale standpunt het leven in al deszelfs verschijnsels trachtte te verklaren, verviel hij in dezelfde eenzijdigheid, welke men te regt in zijne tegenstrevers gelaakt had, ofschoon bij hem op eene geheel tegenovergestelde wijze daargesteld. *Vid.* G. E. STAHL, *Theoria Medica vera. Ed.* J. J. JUNCKER: *Halae* 1737. 4.

(65) » FRED. HOFMANN klimt niet hooger op, om op het voetspoor van STAHL, eene eerste oorzaak dezer beweging te vinden."

Het leerstelsel van FRED. HOFMANN onderscheidt zich van het stelsel van STAHL, voornamelijk hierin, dat de laatste de beweging van een hooger beginsel, de ziel (*archaeus*), afleidende, die beweging alzoo als ondergeschikt voorstelt, dewijl zij bij FRED. HOFMANN, het hoogste *principe* des levens, ja het leven zelve uitmaakt. « Semper in ea fui sententia," zegt F. HOFMANN, « omnes rationes, nisi ex scientia anatomica vel physica, quæ » experimentis mechanicis et chymicis nititur, depromptæ fue- » rint, explodendas esse ac penitus e medicina proscribendas. In- » vento sanguinis circulo, et structura machinæ humanæ per tot » pulcherrima inventa anatomica altius perspecta, quis jam ne- » gaverit, vitæ, mortis, sanitatis, morborum causas, remediorum » vires, curandique rationem, optime derivari posse ex sanguinis » et solidorum motu. Est igitur VITA nihil aliud, quam MOTUS » sanguinis et humorum in circulum abiens. Si liber, moderatus » et æquabilis est, SANITAS existit; turbato vero hoc sanguinis » circuitu, MORBI, tam acuti, quam chronici, præsto sunt." V. *Praef. ad ejus med. ration. system.* tom. I.

Deswege merkte de groote BOERHAAVE te regt aan: « omnium » rerum principia omnino nos latere, solis autem sensuum ob- » servatis addisci illas eorum dotes, quæ experiundo noscuntur." V *Orat. de comparando certo in physicis*, in-4° (*in opusc.*)

(66) » Waar wetenschappelijke beschaving was doorgedrongen."

Wij zagen hier boven (aanm. 15.), dat BOERHAAVE's twee voornaamste leerboeken: te weten de *Institutiones medicae* en de *Aphorismi*, op hoog gezag en door den Mufti zelv', in het arabisch vertolkt, te *Constantinopel* in druk verschenen. Wij merken hier verder aan, dat, indien de leer van FREDERICUS HOFMANN zich al beroemen kunne op de vermaarde hoogeschool te *Edimburg* in bijzondere aanmerking gekomen te zijn, de invloed der nederlandsche school echter veel beteekenender, veel uitgebreider moet gerekend worden. Niet alleen werd zij door BOERHAAVE's talrijke leerlingen in de voornaamste reeds bestaande, en ook ontluikende geleerde genootschappen in Nederland ingevoerd, op de nederlandsche hoogescholen, en voornamelijk te *Leiden* geleeraard, gehandhaafd, maar ook bij het beschaafde gedeelte van het gansche Europa veroorzaakte zij eene merkwaardige omwenteling in het vak der geneeskunde, zoo wel in deszelfs bespiegelende als beoefenende gedeelte. Deze omwenteling werd voornamelijk bevorderd door de GORTER, KAAUW, 's GRAAUWEN, in *Rusland*, door ROSEN VAN ROSENSTEIN en LINNÆUS in *Zweden*, door MARRHER, in *Bohemen*, door G. CHEYNE en MEAD, in *Engeland*, door G. G. RICHTER, in *Duitschland*, door HALLER en ZIMMERMANN, in *Zwitserland*, door ASTRUC, LORRY, SENAC, BOISIER DE SAUVAGES en CORVISART, in *Frankrijk*, door BURSERIUS, in *Italie*, doch wel bij uitstek door VAN SWIETEN, DE HAEN, M. STOLL, QUARIN(1) en VALENTIN HILDENBRAND, in *Oostenrijk*, aan welke voorname mannen de beroemde geneeskundige school van *Weenen* al haren luister te danken heeft.

(67) » Nederland had groote geleerden, schrandere wijsgeeren opgeleverd."

Het zoude hier onnoodig kunnen gerekend worden, deze geschiedkundige daadzaak nader toe te lichten of te bevestigen, alzoo het hier de plaats daartoe niet is. Dan het behoort tot het kenschetsende der geschiedenis dezer vorige tijden, dat allen die genie, geheugen

---

(1) Ten dienste mijner leerlingen, en ook, voornamelijk, ten gebruike voor jonge geneesheeren, heb ik, onlangs, van dit ware *practische* werk eene nieuwe, zeer verbeterde en volledige druk gegeven, onder den titel van: *Animadversiones practicae in morbos acutos et chronicos; praefationem, vitam auctoris, notasque adjecit* J. L. K., Gandæ 1820, 2 vol. in-8°.

en verstand uitmuntend vereenigden, alle voorname vakken van kennis beoefenden, ten einde dezelve uit de eerste bronnen te kunnen scheppen. En Nederland kan zich met volle regt op een aantal zulke voorname mannen beroemen; BOERHAAVE schittert echter bijzonderlijk in den rij dergenen, die de wetenschappen als het ware van gedaante deden veranderen. Hier komt bij (hetgeen BURTON te regt opmerkt), dat hetgeen voor BOERHAAVE in het begin zijner loopbaan bijzaak was, nu, door verandering van zijn doel, hoofdzaak was geworden. (BURTON's *Essay* pag. 14) Hier van daan zijne voorbeeldelooze leerwijze, die steun en krachten ontleende van al de takken van menschelijke kennis. [Met opzet zeggen wij *al* de takken van menschelijke kennis, omdat het ons gebleken is dat sommige oppervlakkige beminnaars der geschiedenis in het begrip staan als of BOERHAAVE zijne *geheele* geneeskundige leer ééniglijk uit de werktuigkunde had afgeleid. Men waant niet zelden deze leer duidelijk aangegeven te hebben met te zeggen: BOERHAAVE *était mécanicien.* Dan de schrandere hoogleeraar antwoordt hier zelf aan die geleerden: « Non recte » *mihi* imputant quod medica phænomena omnia mechanice » explicanda esse sentiam. Ab ea certe opinione longissime re» motus sum, qui ne in simplicibus quidem corporibus leges uni» versales sufficere ad singularium apparitionum explicationes per» suasum habeo: tantum abest, ut sufficere existimem in com» positissimo corporum, humano." *V. Praelectiones in proprias praelectiones, ab* HALLERO *editas vol.* 1. *pag.* 33].

Bij wijze van aanhangsel tot de werken van BOERHAAVE, voegen wij hier nog:

I°. LIBELLUS DE MATERIA MEDICA *et remediorum formulis*, gewoonlijk achter de *Commentaria* SWIETENII gevoegd, en niet te verwarren met het tractaat *de viribus medicamentorum*, te *Londen* en elders uitgegeven, doch door den hoogleeraar niet voor echt erkend.

II°. Twee akademische redevoeringen, insgelijks in de *opuscula* te vinden: 1°. *oratio de vita et obitu viri clarissimi* BERNARD. ALBINI, *ex decreto magnifici rectoris et s. a. habita*, 22 *Sept.* 1721. Eene uitmuntende lijkrede, BERN. ALBINUS (vader van BERNARDUS SIEGFRIED ALBINUS, welke laatste, op bijzondere aanbeveling van BOERHAAVE, den door het overlijden van Prof^{r} RAU opengevallen' leerstoel in de ontleedkunde bekleedde, en met zoo veel glans in dit vak geschitterd heeft), en den grooten

BOERHAAVE allezins waardig. 2°. *Oratio de honore medici, servitute, habita quum iterum poneret rectoratum academiae* 8 *Febr.* 1731. De hoogleeraar schildert hier wederom met levendige kleuren al het gewigt der heilzame bewegingen der natuur, in het genezen der voornaamste ziekten. Deze redevoering wordt met alle regt voor een meesterstuk in dit vak gehouden.

Den lezer, welke uitvoeriger *biographische* berigten wegens de uitgaven, vertalingen, enz. verlangt, verzenden wij naar A. HALLERI *Bibliotheca medico-practica vol.* 4 *in-4°.* 1776 - 1788, als mede tot de *Biographie universelle ancienne et moderne, ou histoire par ordre alphabétique de la vie des hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, etc. etc. Paris, chez Michaud.* Art. *Boerhaave*, tot hetwelk wij ook het onze hebben toegebragt. Een werk wel degelijk te onderscheiden van de *Biographie des hommes qui ont marqué dans la revolution française;* dáar het eerste zich alleen bepaalt tot afgestorvene geleerden.

KENSPREUK.

« Homines nulla re propius ad Deos accedunt,
» Quam salutem hominibus dando.

CICERO.

TE GEND,
Bij P. F. DE GOESIN-VERHAEGHE, Drukker der Hoogeschool.
1825.

Bladz. 34, *lin.* 9. L. OOSTERDYK en BERN. SIGFR. ALBINUS.
—— 46. In de 14de aanmerk. lees: dierlijke.

Anderen zij de lezer zoo goed te willen verschoonen.

DE ZELFDE SCHRIJVER HEEFT UITGEGEVEN :

JOSEPHI L. B. DE QUARIN, *sacrae Caesar. Reg. Apost. Maj. Consil. et archiat.; facultat. medic. senior.* ANIMADVERSIONES PRACTICÆ IN DIVERSOS MORBOS. *Tom. I. Morbi acuti. Tom. II. Morbi Chronici. Editio Viennensi auctior atque emendatior. Curavit, Memoriam* QUARINI *præfationemque adjecit* J. L. Kesteloot, *Medicinæ, Chirurgiæ artisque obstetriciæ Doctor, in Academia Gandavensi professor Medicinæ practicæ ordinarius; Regiæ scientiarum quæ Bruxellis est, nec non Societatis Medicæ Parisiensis Membrum, etc. Gandavi typis* P. F. de Goesin-Verhaeghe, 1820, in majori-8°. I[ste] deel XIX, — 286 en II[de] deel 253 bladz.

BEOORDEELINGEN IN DE VADERLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

» De geneeskundige werken van den beroemden QUARIN zijn voorzeker te veel bekend, dan dat wij de zelve hier nog zouden moeten aanprijzen. De aankondiging van eene nieuwe, vermeerderde, verbeterde en zeer volledige uitgave van de werken van QUARIN zal, vertrouwen wij, genoegzaam zijn, om een ieder, die prijs stelt op schriften, in den *hippocratischen* geest opgesteld, aan te sporen, om zich met dezelve bekend te maken."

» De verdiensten bij de uitgave van dit boek zijn zoo sprekend, en de werken van QUARIN zoo prijzenswaardig, dat wij dit boek in vele handen wenschen, en zouden het gerust durven aanbevelen tot grondslag van de praktische voorlezingen aan onze Hooge-Scholen." *Zie Recensent der Recensenten, N° 12. p.* 611. 1820."

» QUARIN behoort te regt, onder die weinige, wier schriften eene waarde hebben, onafhankelijk van tijden en omstandigheden, derhalve echt *klassiek* zijn, en niet algemeen genoeg verspreid kunnen wezen. De laatste *Weener* uitgave, door den beroemden schrijver wel bewerkt, doch eerst na zijnen dood uitgekomen, is zoo vol drukfouten en misstellingen, dat dezelve doorgaans onverstaanbaar is. Dit bewoog onzen landgenoot, met behulp van andere uitgaven den zin te herstellen, daarbij tevens de aangehaalde plaatsen uit andere schrijvers te vergelijken, en, op die wijze, eene zooveel mogelijk nauwkeurige en volledige uitgave in het licht te geven. Het belang zijner leerlingen heeft hem in zijn besluit bevestigd, en wij geloven, dat niet alleen zij, maar dat *alle* kweekelingen der onderscheidene geneeskundige schoolen, in ons Vaderland, hem daarvoor dank verschuldigd zijn."

» Deze nieuwe uitgave verdient daarenboven allezins de voorkeur boven een der voorige, wegens de aanzienelijke vermeerderingen en verbeteringen, door den schrijver aangebragt, en waarvan den uitgever ons, in zijne voorrede, een kort overzigt geeft, waaruit blijkt, dat QUARIN altijd een opmerkzaam oog gehad heeft op de voorderingen der kunst, en dat hij, in het midden der, ook te *Weenen* plaats gehad hebbende, omwentelingen en beroeringen in het vak der geneeskunst, met standvastigheid den koninklijken weg der ervaring heeft bewandeld, enz."

Zie *Letteroefeningen*, N° 1, 1821. Amsterdam. — *Annales Belgiques*, novembre et décembre 1820. Gand.— *Spectateur Belge*, par L. de Foere, Bruges, t. XI, 15me livraison, pag. 330 et suivans.

Ter persse:

1.° *Pharmacologia sive Materia medica practica* 1 vol. in-8°.

2.° *Elementa Pathologiæ medicinalis.* 1 vol. in-8°.

